

دانشگاه سیستان و بلوچستان

پایان نامه

دوره ی کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی

عنوان:

بررسی مسئولیت کیفری انسان شبیه سازی شده از دیدگاه فقه مقارن

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر نادر مختاری افرکتی

محقق و پژوهشگر:

مهدی چهر آذر

مهر-۱۳۹۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعهد نامه اصالت اثر

این جانب مهدی چهرآذر تعهد می کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است .

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو

مهدی چهرآذر

تقدیر و تشکر

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند. و سلام و دورد بر محمد (ص) و خاندان و یاران پاک او، بدون شک جایگاه و منزلت معلم، فراتر از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه ی او، با زبان قاصر و دست ناتوان، چیزی بنگاریم.

اما از آنجایی که تجلیل از معلم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تامین می کند و سلامت امانت هایی را که به دستش سپرده اند، تضمین؛ بر حسب وظیفه و از باب " من لم یشکر الناس لم یشکر الله عزّ و جلّ " : از استاد با کمالات و شایسته؛ جناب آقای دکتر نادر مختاری که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند؛ و از استاد صبور و با تقوا ، جناب آقای دکتر امیرحمزه سالارزهی، مدیریت محترم گروه، و از استاد فرزانه و دلسوز؛ جناب آقای دکتر محمدرضا کیخا (رئیس دانشکده) و نیز از همه دوستان خوبم که از هیچ کمکی دریغ نکردند کمال تشکر و قدردانی را دارم.

تقدیم به:

پدر و مادر عزیز و خانواده مهربانم:

که همواره در طول تحصیل متحمل زحماتم بودند و تکیه گاه من در مواجهه با مشکلات، و وجودشان مایه دلگرمی من می باشد.

به معلمینی که برایم زندگی؛ بودن و انسان بودن را معنا کردند و به تمام آزادی که نیک می اندیشند و عقل و منطق را پیشه خود نموده و جز رضای الهی و پیشرفت و سعادت جامعه، هدفی ندارند.

دانشمندان، بزرگان، و جوانمردانی که جان و مال خود را در حفظ و اعتلای این مرز و بوم فدا نموده و مینمایند.

چکیده

عنوان پایان نامه حاضر، بررسی مسؤلیت کیفری انسان شبیه سازی شده از منظر فقه مقارن است.

هدف از نگارش این پایان نامه روشن ساختن دیدگاه فقها و حقوقدانان امت اسلامی درباره مسؤلیت کیفری انسان شبیه سازی شده می باشد. که به لحاظ مطرح شدن این امر در جهان و امکان توسعه آن تعریف مسؤلیت کیفری و لزوم تعامل صحیح فرد شبیه سازی شده با افراد دیگر جامعه، ضرورت پرداختن به این موضوع کاملاً احساس می شود.

از نقطه نظر پیشینه ی تحقیق می توان به کتاب شبیه سازی انسان؛ ملاحظات علمی، اخلاقی، فقهی و حقوقی تألیف دکتر علی محمدی اشاره کرد.

نتیجه تحقیق اینکه، فرد شبیه سازی شده از نظر مسؤلیت کیفری و حقوق فردی و اجتماعی مانند سایر انسانها خواهد بود.

اصطلاح زیست شناسی آن کلونینگ (Cloning) می باشد. کلون در زبان یونانی به معنای جوانه و ترکه است و عمل کلونینگ عبارت از بریدن و تکثیر کردن است یعنی توالد موجود زنده بدون آمیزش جنسی.

این مفهوم از نظر علمی به گونه ای که طی آن از درون سلول جنسی موجود زنده که لقاح پیدا نکرده، هسته را برداشته و هسته ی سلول دیگری که به سلول سوماتیک معروف است، جایگزین می نمایند به این ترتیب هسته ی سلول سوماتیک با قرار گرفتن در سلول اولیه در رحم مادر امکان رشد و تکثیر پیدا کرده و ارگانهای مختلفی را ایجاد می کند.

کلمات کلیدی: انسان شبیه سازی شده- مسؤلیت کیفری- فقه مقارن

فهرست

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	مقدمه
۳	شبیه‌سازی انسان چیست؟
۳	اولین حیوان شبیه‌سازی شده
۴	اولین انسان شبیه‌سازی شده
۴	دیدگاه علما در مورد شبیه‌سازی انسان
۶	مخالفان شبیه‌سازی انسان
۶	ساختار تحقیق
۶	مشکلات و موانع پژوهش
۷	ضرورت و اهمیت پژوهش
۸	فصل دوم: مفاهیم و مباحث نظری تحقیق
۹	تعریف شبیه‌سازی انسان
۹	تعریف موضوع
۹	اهداف و فواید تحقیق
۱۰	پیشینه موضوع تحقیق
۱۲	روش تحقیق
۱۲	سوالات تحقیق
۱۲	فرضیه تحقیق

۱۳	واژگان کلیدی پژوهش.....
۱۵	فصل سوم: فواید و معایب شبیه سازی و دیدگاه علمای مذاهب مختلف در این مورد.....
۱۶	مزایای فردی.....
۱۸	مزایای اجتماعی.....
۱۸	معایب شبیه سازی انسان.....
۲۰	فصل چهارم: بررسی شبیه سازی انسان از دیدگاه ادیان مختلف الهی.....
۲۱	یهود و شبیه سازی انسان.....
۲۱	مسیحیت و شبیه سازی انسان.....
۲۲	شبیه سازی از دیدگاه مذاهب مختلف اسلامی.....
۲۲	فقه‌های اهل سنت.....
۲۴	دیدگاه علمای شیعه در مورد شبیه سازی.....
۲۹	فصل پنجم: بررسی مسئولیت کیفری انسان شبیه سازی شده از منظر فقه مقارن.....
۳۰	تکالیف زوجین گیرنده.....
۳۰	نفقه حمل کودک شبیه سازی شده در ایام بارداری.....
۳۰	حقوق کودک در شبیه سازی ناشی از سلول زن و شوهر.....
۳۱	حقوق طفل حاصل از شبیه سازی به وسیله سلول مرد بیگانه.....
۳۱	نظریه حق حضانت و نفقه صاحب نطفه و سلول.....
۳۲	نظریه التزام صاحب سلول به حضانت و نفقه در صورت عالم و معلوم بودن وی.....
۳۲	التزام صاحب فراش به حضانت طفل و پرداخت نفقه.....
۳۳	نظریه عدم تکلیف صاحب فراش و صاحب نطفه به حضانت و نفقه طفل.....
۳۳	نفقه و حضانت طفل نسبت به زوجه صاحب رحم و تخمک.....

۳۴	حقوق کودک در استفاده از تخمک بیگانه.....
۳۴	نظریه الزام صاحب تخمک به ایفای حقوق کودک.....
۳۴	نظریه التزام صاحب رحم به ایفای حقوق کودک.....
۳۵	نظریه مسؤلیت مشترک صاحب رحم و تخمک در نفقه و حضانت.....
۳۶	نظریه سلب مسؤلیت از هر دو زن.....
۳۷	نفقه در اهدای جنین شبیه سازی شده زوجین قانونی به زوجین نابارور.....
۳۹	نفقه کودک در شبیه سازی بدون دخالت مرد.....
۴۰	دهنده سلول، صاحب تخمک و حمل کننده هر سه یک زن باشد.....
۴۱	نتیجه گیری.....
۴۲	تربیت کودک.....
۴۴	پیوند اعضای شبیه سازی شده.....
۴۴	بارداری به روش شبیه سازی.....
۴۴	مسلمان شدن انسان شبیه سازی شده.....
۴۴	معامله با انسان شبیه سازی شده.....
۴۵	ازدواج انسان شبیه سازی شده.....
۴۵	ارث گرفتن انسان شبیه سازی شده.....
۴۵	اثبات شخصیت طفل.....
۴۶	مفهوم نسب.....
۴۹	حضانت و پرورش فرزند شبیه سازی شده.....
۵۰	مجازات و محاکمه انسان‌های شبیه سازی شده.....
۵۱	شرایط تحقق ضمان عاقله.....

عاقله نزد امام ابوحنيفه رحمه الله	۵۱
حكم ضمان عاقله	۵۲
نتيجه گيرى و پيشنهادات	۵۲
منابع و مأخذ	۵۵
خلاصه چکيده به انگليسى	۵۸

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه

تحولات جهان در قرون اخیر و پیشرفت علوم از جمله علوم پزشکی، نه تنها تغییرات پرشتاب فراوانی را در جهان سبب شده است، بلکه در علوم مختلف از جمله علوم انسانی و خصوصاً از بعد حقوقی ابهامات و تأثیرات زیادی را برجای نهاده است.

با هر پیشرفتی در جهان در هر زمینه، حقوق خود را مهیای حرکت می نماید. نیاز به قواعد حقوقی در همه ابعاد زندگی از خصوصی ترین روابط تا رفتن به کرات دیگر از چشم هیچ بنده ای مخفی نیست. در این راستا با پیشرفت علم برخی به فضایی ماورای این آسمان نیلگون و به عبارتی به سیر آفاق دست یافته و برخی سیر انفس را ترجیح داده، و وارد دنیای پیچیده و بزرگ دیگری شده اند به نام انسان.

چنانچه مطالعات نشان می دهد که با پرده برداری از هر رمزی از انسان، دنیایی از رموز هویدا می شود.

در این میان شبیه سازی انسان نمونه ای برجسته از به واقعیت پیوستن داستانهای علمی-تخیلی-است.

شبیه سازی انسان تحولی در علوم زیستی به شمار می آید و پیش بینی می شود که در آینده، اثر عمیقی بر همه ابعاد زندگی بشری داشته باشد، همانطور که ظهور اینترنت توانست چهره جهان را دگرگون نماید، شبیه سازی انسان مانند هر پدیده نو دیگری به دلیل غیرقابل پیش بینی بودن اثر آن و سوء استفاده هایی که ممکن است، از این پدیده علمی شود موجب شده تا مباحث جنجال برانگیزی در مورد آن مطرح گردد و موافقان و مخالفان با مبانی مختلف از جنبه های متفاوت به طرح دیدگاه های خود بپردازند. هم موافقان و هم مخالفان شبیه سازی انسان را می توان در میان متخصصان علوم زیستی، پزشکی، جامعه شناسی، فلسفه، دانشمندان ادیان مختلف، سیاستمداران و افراد عادی یافت.

شبیه‌سازی انسان چیست؟

ساده‌ترین پاسخی که می‌توان به این پرسش داد این است که شبیه‌سازی انسان خلق یک کپی از یک انسان دیگر بدون دخالت تولید مثل جنسی و استفاده از اسپرم و تخمک انسانی است. این کار چگونه انجام می‌شود؟ در این حالت هسته یک سلول از فرد دهنده (کسی که شبیه‌سازی از روی سلولهای او انجام می‌شود) از سلول جدا سازی می‌شود. سپس این هسته وارد تخمکی می‌شود که هسته‌ی آن قبلاً خارج شده است. سپس تخمک در معرض مواد شیمیایی و شوک الکتریکی قرار می‌گیرد. در نتیجه هسته سلول دهنده با تخمک میزبان ادغام می‌شود و تقسیم سلولی آغاز می‌گردد. هنگامی که تخمک (که در این مرحله آن را تخم بارور می‌نامیم) سطح مورد نظر از تقسیم سلولی را انجام داد، آن را با استفاده از روش لقاح آزمایشگاهی در رحم مادر جایگزین قرار می‌دهند. این نوع از شبیه‌سازی را با عنوان شبیه‌سازی تولید می‌شناسند. دالی (اولین حیوان شبیه‌سازی شده) با این روش ساخته شده است.

نوع دیگری از شبیه‌سازی، شبیه‌سازی درمانی است. در این روش، به جای قرار دادن نطفه در رحم مادر، نطفه رشد کرده و به سلول‌های بنیادی تبدیل می‌شود. این سلول‌های بنیادی می‌توانند رشد کنند و اندام‌های بدن انسان مانند پوست، کبد و قلب را بسازند. سپس این اندام‌ها جایگزین اندام‌های از بین رفته‌ی فرد دهنده می‌شوند. شبیه‌سازی درمانی نویدی برای کسانی است که از اختلالات فرساینده سیستم عصبی همچون آلزایمر و پارکینسون رنج می‌برند. از آن جایی که این اندام‌ها بر اساس ژنتیک فرد بیمار ساخته شده‌اند، بدن او آنها را پس نمی‌زند.^۱

اولین حیوان شبیه‌سازی شده:

اولین حیوان شبیه‌سازی شده گوسفندی به نام دالی بود، که در تاریخ (۵ ژوئیه ۱۹۹۶-۱۴ فوریه ۲۰۰۳) شبیه‌سازی شد.^۲

برای شبیه‌سازی این گوسفند؛ گروهی از دانشمندان اسکاتلندی به سرپرستی یان ویلموت، یک سلول از پستان گوسفند ماده جدا کردند. سپس این سلول را به تخمک بارور نشده گوسفند دیگری الحاق کردند. پیش

^۱ حقایقی درباره شبیه‌سازی انسان تألیف و ترجمه: حمید وثیق زاده انصاری

^۲ فن آوری فوق پیشرفته، انتشارات دلها سال ۱۳۸۳

از این ، کلیه مواد ژنتیکی این تخمک خارج شده بود . سلول‌های الحاقی رشد و نمو یافتند و به جنین تبدیل شدند . این جنین در رحم گوسفند سومی قرار گرفت . از آن پس بارداری و زایمان طبق معمول انجام شد. نام بره متولد شده را «دالی» گذاشتند. دالی کاملاً طبیعی بود . او کاملاً شبیه به گوسفندی بود که سلولی از پستان او جدا کرده بودند.

اولین انسان شبیه سازی شده

تولد حوا ؛ واقعیت یا خودنمایی علمی در آخرین روزهای سال ۲۰۰۱ میلادی ، خبری بر روی تلکسهای بین‌المللی و شبکه جهانی اینترنت مخابره شد که به جرأت میتوان آن را زلزله علمی نامید .

خبری که بسیار سریعتر از آنچه تصور می شد، واکنشهای ضد و نقیضی را در پی داشت. خبرگزاری BBC در بخش اخبار علمی خود در ساعت ۱۱/۰۳ عصر روز ۱۷/۰۱/۱۱۱۱ خبری را تحت عنوان نخستین انسان مخلوق بشر منتشر نمود . تنها چند ساعت پس از مخابره خبر واکنشها در مقابل آن آغاز شد : رئیس جمهوری وقت فرانسه ، آلمان ، ایتالیا ، دفتر پاپ ژان پل دوم ، دانشگاه الازهر مصر ، معبد لهاسا ، دارالایتمی تبت و رهبر شیعیان لبنان زبان به اعتراض گشوده و هر یک به نوعی و از منظری تولد نخستین انسان شبیه سازی شده را به باد انتقاد و اعتراض گرفتند . (نوبخت، ۰۹۸۴: ص ۶۴)

این نوزاد دختر که از سلول پوست یک زن سفید پوست امریکایی ۹۰ ساله خلق شده بود را « حوا » نامیدند . خانم « بریژیت » مدیر مؤسسه تحقیقاتی کلوناید ، در نشست خبری در ایالت فلوریدای امریکا ، این خبر را اعلام نمود . لیکن هیچ تصویری از این نوزاد ارائه نشد .

دیدگاه علما در مورد شبیه سازی انسان

دیدگاه علمای اهل سنت و شیعه درباره ی این پدیده و نظر آنان درباره جواز یا حرمت شبیه سازی و مسائلی از این قبیل در مباحث مطروحه ی بعدی بررسی شده و نتیجه ای که از آن حاصل شده ، این بود که برخلاف اهل تسنن ، بیشتر علمای شیعه معتقد هستند که همانندسازی انسانی ذاتاً جایز است گرچه ممکن است انجام

دادن آن در سطح گسترده به لحاظ تبعات منفی دارای زیانها و پیامدهای سوء اجتماعی و اخلاقی گردد ، که برخی از آنها عبارتند از :

۱- به هم خوردن نظام خانواده و ایجاد اختلال در وضعیت قرابت و نسب افراد شبیه سازی شده.

۲- احتمال بروز بیماری در افراد کلون شده.

۳- آسیب به دهندگان تخمک و مادران جانشین....

در ادامه به حقوق فردی شخص شبیه سازی شده اشاره می شود.

حق بر تن و جان، به گونه ای که تن و جان فرد شبیه سازی شده به دلیل استقلال وجودی به خود (نه به اصل) تعلق دارد و به موجب قواعد حقوق کیفری هرگونه سوء اقدامی به وی در دوران طفولیت یا جنینی موجب مسئولیت خواهد بود ؛ حق زندگی از حقوق ذاتی انسان است . این حق باید به موجب قانون حمایت شود؛ فرد شبیه سازی شده و روابط نسبی ، فرد شبیه سازی شده و احکام نکاح ، فرد شبیه سازی شده و توارث، حضانت ، وصیت ، محرمیت ، کفر و اسلام ، قصاص و دیه و هویت فرد شبیه سازی شده ، هم در حقوق فردی مورد بحث قرار گرفته است.

در رابطه با حقوق اجتماعی فرد شبیه سازی شده می توان به مسئولیت افراد و جامعه نسبت به وی، تجارت یا عدم تجارت فرد شبیه سازی شده اشاره نمود.

از نقطه نظر حقوق تطبیقی و لزوم اجماع جهانی برای نظام مند کردن شبیه سازی انسان علما و حقوق دانان تمام نقاط جهان به چاره اندیشی پرداخته و این پدیده ی نوظهور را ، بویژه از جهت اخلاقی و حقوقی مورد بررسی قرار داده اند تا جایی که سازمان ملل متحد در اقدامی گسترده به منظور تصویب کنوانسیون در مخالفت با شبیه سازی انسان اقدام به نظرخواهی از علمای کشورهای مختلف دنیا در این زمینه نموده است . و حاصل اینکه به نظر می رسد که در حال حاضر تنها شبیه سازی درمانی مجاز است.

مخالفتان شبیه سازی انسان

مخالفتان و نگرانی هایی که نسبت به سوء استفاده از شبیه سازی انسان وجود دارد، موجب شده است تا دولت‌ها نسبت به آن بی تفاوت نباشند و هر یک، سیاست خاصی را در این خصوص اتخاذ نمایند. این امر تنها در سطح ملی نبوده و اقداماتی در سطح منطقه ای و بین المللی صورت گرفته است، تا مجاز بودن یا ممنوعیت شبیه سازی روشن شود و حدود و ثغور آن معین گردد.

ساختار تحقیق

این پایان نامه در پنج فصل تنظیم شده است که فصل اول: کلیات تحقیق، فصل دوم: بررسی مفاهیم و مبانی نظری تحقیق، فصل سوم: فواید و معایب شبیه سازی و دیدگاه علمای مذاهب مختلف در این مورد، فصل چهارم: بررسی مسؤلیت کیفری انسان شبیه سازی شده از دیدگاه فقه مقارن و در پایان این فصل به نتیجه گیری و پیشنهادات پرداخت شده است.

مشکلات و موانع پژوهش

با توجه به اینکه شبیه سازی انسان یک موضوع جدید است در این مورد متاسفانه تالیفات و پژوهش هایی که زیاد باشد و بتواند کل مسائلی را که در ذهن ما است برای ما باز گو کند نداریم البته افرادی در این مورد تالیفاتی داشتند هر چند اندک، بنابراین مشکل اساسی ما در این مورد نداشتن منابع کافی جهت تحقیق می باشد از سوی دیگر انجام این کار (شبیه سازی انسان) در مناطقی از جهان اتفاق می افتد که دسترسی به آنها مشکل است. بطور مثال در کشور های غربی و غیر اسلامی این کار اتفاق می افتد. چنانچه کسی بخواهد مستقیماً به محل این عملیات برود و از نزدیک آنها و تحقیقاتشان را مشاهده کند؛ بعد می تواند حکم حقیقی آنها را استخراج کرد. و آنچه ما میشنویم یا از طریق غیر مستقیم از طریق رسانه ها و اینترنت مشاهده میکنیم عین حقیقت آن نیست به قول معروف (لیس الخبر کالمعاینه) شنیدن کی بود مانند دیدن. پس میتوان گفت یکی دیگر از عمده مشکلات در محضر نبودن آنچه در مورد آن تحقیق صورت گرفته باشد.

ضرورت و اهمیت پژوهش

مساله شبیه سازی یا کلونینگ از پدیده های نوظهور در عالم پزشکی می باشد و یکی از مواردی است که واکنشها و عکس العملهای زیادی را در سراسر جهان برانگیخته است. در مجموع، با اصل قضیه شبیه سازی مخالفت می شود به دلیل نتایج و مفاسدی که از بعد اخلاقی و حقوقی و ... وجود دارد، آنها شبیه سازی انسان را به عنوان ابزاری برای تضعیف اعتقادات مذهبی، دخالت در آفرینش خداوند، هتک حرمت انسان، آشفته گی زندگی خانوادگی و گسست در نسب انسانی قلمداد کرده اند.

جهان کنونی روز به روز در حال پیشرفت و ترقی است ، و اختراعات و اکتشافات جدید ، دگرگونی هایی ، در دنیا بوجود آورده است.

یکی از این اختراعات و ابداعات بوجود آمدن فن شبیه سازی است ، که جهان را متحیر کرده است.

در ابتدا شبیه سازی بر سر موجودات زنده بود ، که چندان مخالفانی نداشت ، ولی کم کم این علم پیشرفت کرده و به جایی رسید که پا فراتر از دیگر موجودات گذاشت و شبیه سازی انسان مطرح شد .

زمانی که شبیه سازی انسان مطرح شد دیدگاه های مختلفی در این مورد مطرح شد. در میان ادیان الهی یهودیت نظرات مختلفی ارائه کردند و شبیه سازی انسان را با توجه به انواع مختلف آن مورد بررسی قرار داده و گروهی شبیه سازی درمانی را جایز دانستند و در موارد دیگر با هم به اختلاف نظر پرداختند. مسیحیت هم به مخالفت با انواع آن پرداخت. مسلمان هم در مذاهب مختلف به اظهار نظر پرداختند . خلاصه اینکه میتوان گفت این کار به صورت تحمیلی به جهان اسلام عرضه می شود و لازم است که مسلمانان با توجه به مذاهب و فقه خود در مورد انسان شبیه سازی شده احکام و قوانینی را وضع نمایند تا اگر این کار به صورت گسترده در جهان اتفاق افتاد مسلمانان بتوانند با چنین افرادی معامله و معاشرت کنند و دچار مشکل نشوند.

فصل دوم

مفاهیم و مباحث نظری تحقیق

۱) تعریف و تبیین موضوع

تعریف شبیه سازی انسان

بدن انسان از سلول که دارای تمام اوصاف ژنتیکی او می باشد تشکیل یافته که در صورت پرورش - با یک روش خاص - این جزء کوچک ، تبدیل به یک انسان مشابه می شود ، که دارای تمام خصوصیات انسان اصلی است. به این روش خاص شبیه سازی می گویند.

اصطلاح زیست شناسی آن کلونینگ (Cloning) می باشد. کلون در زبان یونانی بمعنای جوانه و ترکه است و عمل کلونینگ عبارت از بریدن و تکثیر کردن است یعنی توالد موجود زنده بدون آمیزش جنسی.^۱

۲) تعریف موضوع

ارائه بایدها و نبایدهای دیدگاه شرع و حقوقدانان از منظر فقه مقارن در رابطه با مسؤلیت انسان شبیه سازی انسان و مسایل ملازم با آن.

در تبیین موضوع مورد بحث گفتنی است که شرعیت مقدس جامع و کامل اسلام ، طوری تنظیم گردیده که از ویژگی های مثبت احکام اسلامی و قابلیت آن برای گسترش و پاسخ گویی براساس مقتضیات زمان است ، که اختصاص متون دینی به مسایل مستحدثه گویای گوشه ای از توجه و تلاش علما در به فعلیت درآوردن این قابلیت و برآوردن نیازهای عصر ما می باشد. شبیه سازی انسان نیز یکی از مسایل مستحدثه می باشد که علمای عظام ، موضوع را مورد بحث قرار داده آرای فقهی و پیامدهای حقوقی آن را به صورت استدلالی بیان می کنند، در این مجال نیز دیدگاه فقه و حقوق از جهات گوناگون از جمله: نسب، نکاح، ارث، قصاص، حضانت، هویت و غیره مورد بررسی قرار می گیرد.

۳) اهداف و فواید تحقیق:

هدف ، روشن شدن مسؤلیت کیفری انسان شبیه سازی شده از دیدگاه فقه مقارن و شناخت حقوق فردی و اجتماعی انسان شبیه سازی شده.

^۱ مجله درسهای از مکتب اسلام، مقاله کلونینگ از نظر اخلاقی، منصور اشرفی، مرداد ماه ۷۶ سال سی و هفتم، ش ۵، ص ۶۶، با تلخیص و تصرف.

فواید:

- ۱- روشن شدن عمل شبیه سازی اعم از اباحه و وجوب، حرمت، استحباب و یا کراهت چه این حکم ذاتی این موضوع باشد و یا این که به خاطر علتی ملازم با موضوع بر آن عارض شود.
- ۲- مسایل کیفی و حقوقی افراد شبیه سازی شده در بیان شرع و حقوقدانان روشن شود.
- ۳- بر پویایی و جامعیت فقه اسلامی در رابطه با مسایل مستحدثه تأکید دوباره گشته و هماهنگی آن با عقل و فطرت بیشتر آشکار گردد.

۴) پیشینه موضوع تحقیق

تاریخچه ی شبیه سازی به سال ۱۹۹۷ میلادی برمی گردد که از آن موقع تاکنون حیوانات زیادی در جاهای مختلف جهان شبیه سازی شده و بعضاً طرح شبیه سازی انسان را نیز پیشنهاد داده بودند، تا اینکه در سال ۲۰۰۲ میلادی اولین شبیه سازی انسان، نوزادی معروف به حوا توسط شرکت معروف کلونینگ گزارش شد، که باعث علم شدن پرچم مخالفان و موافقان در جهان گردید در این میان مکتب جامع اسلام نیز ساکت نمانده علما و پژوهشگران اسلامی مانند ، موضوع را مورد بررسی قرار داده ، فعالیت هایی از قبیل ، نوشتن کتابها و مقالات علمی صدور فتوا و... دیدگاه های خود را در زمینه ی شبیه سازی انسانی ارایه نمودند.

کتابهای متعددی در این زمینه نگاشته شده است. از جمله کتاب شبیه سازی انسان، ملاحظات علمی، اخلاقی، فقهی و حقوقی توسط آقای دکتر علی محمدی به رشته ی تحریر درآمده است، که این کتاب شامل ده بخش می باشد، که بخش اول را طبق نظم منطقی مباحث مشابه با مفاهیم و تاریخچه ی شبیه سازی آغاز کرده و در آن از افرادی نام برده که نتیجه ی تلاش و مطالعات آنان به ظهور این فناوری منجر شده و سرانجام نیز در سال ۱۹۹۷ با تولد گوسفندی به نام دالی به اوج خود رسیده است. بخش دوم نگاهی گذرا به انواع شبیه سازی است. و در بخش سوم به مباحث نامگذاری این فناوری و محصولات به دست آمده از آن پرداخته، بخش چهارم به مباحث علمی و اطلاعات پایه ای شبیه سازی اختصاص یافته و بخش پنجم به طور اختصاصی به شبیه سازی انسان می پردازد و به تاریخچه این بحث در میان عموم مردم اشاره می کند. و بخش ششم را به مباحث اخلاقی طرفداران شبیه سازی اختصاص داده و بخش هفتم این کتاب به بررسی تصورات نادرست

پیرامون شبیه سازی می پردازد. در بخش هشتم مباحث اخلاقی در مخالفت با شبیه سازی طرح و بررسی شده است.

در بخش نهم به وضعیت حقوقی و قانونی شبیه سازی انسان پرداخته است، و در آن به تلاش دولت ها در سه سطح ملی، منطقه ای و بین المللی به شکل گذرا اشاره شده است. بخش پایانی این کتاب به مباحث فقهی شبیه سازی اختصاص یافته است، در اینجا بدون هرگونه اظهار نظری تنها فتوا و نظرات مطرح شده ی علما و مراجع دینی در این خصوص آمده است.

کتاب شبیه سازی انسان از دیدگاه اسلام توسط خانم دکتر ثریا رستمی به رشته ی تحریر درآمده است. این کتاب شامل ده بخش می باشد که به شرح زیر می باشد:

بخش اول: تاریخچه ی شبیه سازی و اطلاعات پایه ای شبیه سازی، بخش دوم: اقسام شبیه سازی، بخش سوم: شبیه سازی از دیدگاه اخلاقی و همچنین نقد و بررسی دلایل اخلاقی شبیه سازی، بخش چهارم: دیدگاه موافقان شبیه سازی انسان، بخش پنجم: دیدگاه مسیحیت در مورد شبیه سازی، بخش ششم: دیدگاه اهل یهود در مورد شبیه سازی انسان، بخش هفتم: نقد و بررسی دلایل فقهی اهل سنت، بخش هشتم: نقد و بررسی دلایل علمی شبیه سازی، بخش نهم: نقد و بررسی مستندات فقهی و بخش پایانی: نقد و بررسی دیدگاه حقوقی و فقهی شبیه سازی از منظر علمای شیعه.

کتاب شبیه سازی انسان از دیدگاه اسلام توسط آقای دکتر محمد جواد یوسفان منبع دیگری است که به رشته ی تحریر درآمده است. این کتاب شامل دو بخش می باشد، نویسنده بخش اول این کتاب را به بررسی اطلاعات پایه ای شبیه سازی و همچنین فواید پزشکی شبیه سازی انسان اختصاص داده و در بخش دوم مباحث فقهی شبیه سازی انسان از دیدگاه علمای شیعه و اهل سنت مورد نقد و بررسی قرار داده است.

مقاله ی «تلاقی اخلاق، حقوق و واقعیت در شبیه سازی انسان» توسط دکتر مصطفی السان و زینب کنعانی نوشته شده است، که نگارندگان وضعیت حقوقی کودک شبیه سازی شده را از نظر تعیین نسب و قرابت و همچنین دیگر حقوق مربوطه همچنین حق بر تن و جان، منع تجارت شبیه را مورد بحث و بررسی قرار داده اند.

در زمینه ی استفاده از پایان نامه ها، پایان نامه ی خاصی را رویت نکردم، و به پایان نامه بررسی شبیه سازی انسان از منظر حقوق جزاء که توسط محمدعلی نظری نوشته شده است هم اشاره نمود.

۵) روش تحقیق

به روش کتابخانه ای و جمع آوری اطلاعات و به صورت توصیفی و تحلیلی و در راستای تبیین و روشن ساختن مسئولیت کیفری انسان از دیدگاه فقه اسلامی مقارن و حقوق دانان می باشد.

۶) سوالات تحقیق:

سؤال اصلی:

۱- مسئولیت کیفری فرد شبیه سازی شده چیست؟

سوالات فرعی:

۱- شبیه سازی انسان چه مزایا و معایب دارد؟

۲- آیا تحقیقات در زمینه شبیه سازی انسان از لحاظ شرع جایز است؟

۳- آیا شبیه سازی انسان از دیدگاه فقهی و حقوقی جایز است؟

۷) فرضیه تحقیق

شبیه سازی انسان در سطح گسترده منجر به زیانها و پیامدهای سوء اخلاقی و اجتماعی خواهد بود. شبیه سازی درمانی به دلیل فواید فراوان پژوهشی، درمانی مورد تأیید جوامع می باشد. ولی شبیه سازی گسترده انسان، به دلیل پیامدهای سوء اخلاقی و اجتماعی مورد قبول جوامع نمی باشد.

۸) واژگان کلیدی پژوهش

شبیه سازی:

فرآیند تولید مثل از طریق غیر جنسی گروهی از سلول ها، مولکول ها یا موجودات زنده که همگی از نظر ژنتیکی مشابه یک دیگر باشند.

انسان^۱:

انسان خردمند با نام علمی *Homo sapiens* یا در تداول عامه انسان یا بشر، یک پستاندار دو پا از خانواده ی کپی های بزرگ است. مدارک بدست آمده از DNA نشان دهنده ی آن است که انسان های مدرن نزدیک به صد الی دویست هزار سال پیش در آفریقا سرچشمه گرفتند، انسان هایی دارای هوش تکامل یافته ی بالا ، توانا در تجزیه و تحلیل ، زبان سخن گفتن ، درون گرا و احساساتی بودند که این استعدادها با پیوستن به یک بدن راست قامت همراه با توانایی راه رفتن و بازوان آزاد برای کنترل اشیاء این موجود را مجاز به سفرهای طولانی و استفاده از هر نوع ابزاری قادر و توانا ساخت.

فقه: ۲

فقه در لغت به معنای دانستن یا فهمیدن است، در اصطلاح فقه به معانی زیر آمده است:

۱. علم و آگاهی دقیق نسبت به علوم دینی: کلمه ی فقه از نظر لغت معنای عامی دارد که متعلق آن هر نوع علمی می تواند باشد ولی در فرهنگ آیات و روایات تدریجاً معنای خاص و ویژه ای را پیدا کرده است.
۲. علم و آگاهی نسبت به احکام دینی: با گذشت مدت زمانی نه چندان طولانی فقه در موارد زیادی به بخشی از علوم دینی ، یعنی بخش احکام عملی و دستورهای رفتاری دین اطلاق شد.

^۱ (۱) [ع.] (!) آدمی، مردم، بشر. ج. اناس و أناس.

^۲ موسسه دائرةالمعارف الفقه الاسلامی، موسوعه الفقه الاسلامی طبقاً لمذهب اهل البيت - (علیهم السلام) - قم: موسسه دائرةالمعارف الفقه الاسلامی، ج ۱، ۱۴۲۳ هـ.

مسئولیت:

مسئولیة. مصدر صناعی یا جعلی از مسوول . ضمانت . ضمان . تعهد. مواخذه ^۱.

مسئولیت چیزی با کسی بودن ؛ به گردن او و در عهده او و در ضمان و پابندانی او بودن .

مسئولیت داشتن ؛ مسوول بودن . متعهد بودن . موظف بودن .

(اصطلاح حقوق) در اصطلاح حقوقی ، تعهد قهری یا اختیاری شخص در مقابل دیگری است (خواه مالی باشد خواه غیرمالی). و آن بر دو قسم است : یکی مسئولیت جزائی و آن مسوولیتی است که قابل تقویم به پول نباشد، و دیگری مسوولیت مالی یا مسوولیت مدنی که مسوولیتی است قابل تقویم به پول. (فرهنگ حقوقی). مسوولیت اداری یا انضباطی ؛ مسوولیت ناشی از تخلف انضباطی در امور اداری . (فرهنگ حقوقی).

مسئولیت تضامنی ؛ عبارت است از اینکه هر یک از چند مدیون در مقابل دائن بقدر مجموع حصه طلبکاران مسوول باشند نه بقدر حصه خود. (فرهنگ حقوقی).

مسئولیت جزائی ؛ مسوولیت غیرمالی . رجوع به مسوولیت در معنی حقوقی آن شود.

مسئولیت قراردادی ؛ (اصطلاح حقوق) در اصطلاح حقوق مدنی ، مسوولیتی است مالی که ناشی می شود از دو چیز، یکی تخلف از اجرای قرارداد و دیگری سوء اجرای قرارداد. در مقابل اصطلاح بالا، اصطلاح «مسئولیت خارج از قرارداد» قرار می گیرد. (فرهنگ حقوقی).

مسئولیت مالی ؛ رجوع به مسوولیت در اصطلاح حقوقی آن شود.

مسئولیت مدنی ؛ مسوولیت قراردادی . بجای آن اصطلاح «ضمان مدنی» را نیز به کار برده اند و رجوع به مسوولیت در معنای حقوقی آن شود.

حقوق مجموعه قواعد و مقرراتی است که نظم اجتماعی را تأمین می کند.^۲

^۱ لغت نامه دهخدا

^۲ نوربها، رضا. زمینه ی حقوق جزای عمومی، چاپ سی و چهارم. تهران: نشر گنج دانش، ۱۳۹۱

فصل سوم

فواید و معایب شبیه سازی و دیدگاه علمای مذاهب مختلف در این مورد

فواید و معایب شبیه سازی

در سالهای اخیر با طرح امکان عملی شدن شبیه سازی ، هواداران آن ، مجموعه ای از استفاده ها و کاربردهای احتمالی این فناوری نوین زیستی را بر شمرده اند؛ از جمله:

- ۱- امکان داشتن فرزندان بیولوژیکی منتسب به خود برای زوجین نابارور .
 - ۲- امکان تولید مثل برای افراد مجرد یا زوجین هم جنس باز .
 - ۳- ممانعت از بروز بیماریهای ژنتیکی .
 - ۴- رفع مشکل بیماری که مشکل تامین عضو پیوندی دارند .
 - ۵- جایگزین کردن همسر، فرزند یا هر یک از بستگانی که در حال مردن است یا اینکه قبلا از دنیا رفته است .
 - ۶- به دست آوردن فرزندی با ژنوتیپ دلخواه و مشخص.
 - ۷- تکثیر گسترده ی افراد نابغه و سرشناس و یا افرادی که دارای خصوصیات ویژه ای بوده اند یا هستند؛ مانند انیشتین ، هیتلر و ...
 - ۸- تولید گروه زیادی از انسان های همسان ژنتیکی برای استفاده در جنگ ها ، کارگاهها و کارخانجات صنعتی
- و...
- با توضیح بیشتری به برخی از کاربردها و معایب شبیه سازی می پردازیم:

مزایای فردی

۱- کمک به زوجین نابارور

شبیه سازی انسان برای افراد یا زوجینی که مشکلات باروری دارند ، این امکان را فراهم می سازد که فرزندان بیولوژیکی منتسب به خود داشته باشند.

برای نمونه اگر مردی نتواند اسپرم تولید نماید ، کلونینگ ، امکان داشتن بچه ای را که از نظر بیولوژیکی به او منتسب باشد، فراهم می سازد.

۲- کمک به رفع مشکلات تامین عضو پیوندی.

شبهه سازی یک دوقلو، باعث می شود یک شخص اندام ها یا بافت های مورد نیاز خود را برای پیوند به دست آورد.

یکی از مشکلات جوامع بشری، وجود افرادی است که به دلیلی یکی از اندام های خود را از دست داده اند و هم اکنون برای ادامه ی زندگی و رفع مشاغل خود بایستی عضو معیوب را با یک عضو سالم تعویض نمایند؛ مساله ای که امروزه از آن با عنوان پیوند اعضا یاد می کنند. یکی از مشکلاتی که پیوند اعضا با آن مواجه است، یافتن پیوندهای سازگار با بدن افراد معیوب است؛ در بسیاری از موارد عضو پیوندی به علت ناسازگاری ژنتیکی با بدن فرد معیوب توسط سیستم ایمنی وی رد می گردد.

با ظهور فناوری شبهه سازی، طرفداران ادعا می کنند که با این فناوری می توان مشکلات پیوندی را برطرف نمود؛ بدین صورت که می توان با استفاده از سلولهای سوماتیک خود افراد نیازمند پیوند، اهدا کنندگان بافت یا اندام پیوندی مناسبی را برای آنان تولید کرد. برای نمونه اگر در خانواده ای کودکی نیازمند پیوند کلیه یا مغز استخوان باشد و والدین به دلیل اینکه نتوانسته اند یک پیوند سازگار ژنتیکی را برای وی پیدا نمایند، مجبور باشند مجدداً بچه دار شوند با کمک این تکنیک می توانند ضامن احیای زندگی کودک بیمار خود باشند.

۳- ممانعت از بروز بیماری های ژنتیکی؛

شبهه سازی انسان برای زوجینی که احتمال تولید فرزندان مبتلا به بیماری ژنتیکی در آنها وجود دارد، این امکان را فراهم می سازد که فرزندان سالم داشته باشند.

امروزه حدود ۵ هزار بیماری ژنتیکی وجود دارد که بیماریهای هموفیلی و فیبروز کیستی از آن جمله اند.

بیماریهای ژنتیکی تلفات زیادی بر جوانان وارد می کند، یک پنجم مرگ و میر کودکان، نیمی از سقط جنین ها و ۸۱ درصد همه ی عقب ماندگی های ذهنی ناشی از این گونه بیماریها هستند. فقط در امریکا، بیماریهای ژنتیکی شاید ۱۵ درصد جمعیت را در برمی گیرد.

مزایای اجتماعی

۱- تکثیر افراد سرشناس، نابغه و با استعداد

شبیه سازی انسان امکان تکثیر افراد نابغه، با استعداد، دارای صفات ویژه را فراهم می سازد که دیگران از آنها سرمشق بگیرند.

مجموعه ی اهداف و کاربردهایی که بدان اشاره شد ، منافع و مزایایی را برای افراد ویژه ، خصوصا والدین به همراه دارد که بدین وسیله می توانند تولید مثل انجام دهند و یا اینکه آن را بهبود بخشند ؛ لیکن طبق نظر برخی افراد این کاربرد ؛ یعنی تکثیر افراد نابغه و مشهور ، منافع و مزایای گسترده تر و وسیع تری را در سطح جامعه به دنبال خواهد داشت.

معایب شبیه سازی انسان

۱- عواقب روان شناختی شبیه سازی :

شاید مهمترین اثر منفی شبیه سازی از دید اجتماعی ، تبعات زیان آوری است که بر ساختار جامعه وارد می شود. این زیانها را می توان از چند جنبه بررسی کرد:

اول: وضعیت روانی شخص شبیه سازی شده، دوم: حالات روانی اصل و خانواده فرد شبیه سازی شده، سوم: آثار روان شناختی شبیه سازی در جامعه. در بعد اول ، فرد شبیه سازی شده ، بعد از تولد ، خود را فرد دوم و در واقع غیر مستقل فرض می کند.

نداشتن پدر و مادر خاص عامل ایجاد فشار و استرس روانی او خواهد بود. ممکن است فرد شبیه سازی شده به طور غیر واقعی ، موقعیت و سرنوشت نامعلومی برای خود تصور کرده و همین امر به شدت موقعیت اجتماعی و سرنوشت او را در ابهام قرار دهد .

احساس عدم استقلال درونی، خود مختاری وی را کمزنگ می کند و اگر شبیه از یک نابغه ریشه گرفته باشد، سعی در تحصیل قابلیت ها و توانایی های اصل ، او را در معرض تحمل فشار بیش از اندازه قرارداده و مسئولیت سنگینی برای وی ایجاد می نماید.

به دلیل فقدان کنترل خانوادگی، فرد شبیه سازی شده در تلاطمی از آشوب روانی، بی هویتی، تمایل به تنهایی و عزلت و فقدان حمایت اجتماعی کافی غوطه ور می گردد و معلوم نیست که در این حالات، جامعه و کسانی که او را تولید کرده اند، چگونه پاسخ گو خواهند بود.

۲- از نظر اخلاقی

در صورت رواج این مسأله در جوامع بشری، نکاح و ازدواج که نیاز طبیعی است به تدریج برچیده می شود و نظام خانواده از بین می رود. و مسائل ناهنجاری نظیر، باردار شدن زنان بی شوهر، باردار شدن زنی از وجود خودش و... به وجود می آید که اخلاق جهانی آن را نمی پذیرد زیرا وقتی خبر شبیه سازی منتشر شد واکنش های فراوانی از طرف دانشمندان و مذهبیین به وجود آمد.^۱

۳- از نظر حقوقی:

به دلیل اینکه فرد شبیه سازی شده به فامیل خاص منتسب نیست و فردی فاقد نسب است این مسأله مشکلات عدیده حقوقی را به وجود می آورد چون حتی مادر او نیز مادر جانشین است نه مادر واقعی.

۴- از نظر اجتماعی :

این عمل ارکان جامعه را به هم می ریزد و به دلیل یک دست و شبیه بودن افراد، تنوع نژادی از بین می رود. و این با روح آیه «وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا»^۲

- استثمار انسان شبیه سازی شده

عده ای از همان ابتدا و قبل از تکمیل فرآیند شبیه سازی، آن را با تفکر تولید انسان هایی به نام (ارگانهای اهداگر) شروع کرده اند. بدین صورت که شبیه سازی شده ها مانند پیکری باشند که در صورت نیاز، اعضای آنها با دستکاری ژنتیکی و امکان وفق با هر شرایط جسمانی در اختیار بیماران و افراد نیازمند قرار داده می شود.

^۱ (درسهای از مکتب اسلام، ص ۶۹).

^۲ (حجرات/سوره ۴۹، آیه ۱۳)

فصل چهارم

بررسی شبیه سازی انسان از دیدگاه ادیان مختلف الهی

یهود و شبیه سازی انسان

هر یک از ادیان الهی درباره شبیه سازی دیدگاه‌های مختلفی را ارائه داده اند. دین یهود نیز به مسأله شبیه سازی پرداخته و هر دو نوع آن (درمانی و مؤلد) را مورد بررسی قرار داده است.

عالمان یهودی در زمینه شبیه سازی درمانی سه دیدگاه متفاوت را ارائه نموده اند. عده ای از آنان با ارائه دلایل زیر معتقدند که شبیه سازی درمانی یا تحقیقات در این زمینه با هدف درمان بیماری ها ؛ امری واجب، حکم و فرمان خداوند است .

عده ای دیگر از عالمان یهود معتقدند که شبیه سازی درمانی جایز است زیرا در آموزه های یهود ، روی آن از شرایط انسان کامل و حمایت های قانونی برخوردار نیست .

اما گروه سوم از عالمان یهودی نیز این تحقیقات را ممنوع دانسته و بیان می دارند که فراوانی مرگ روی آنها و نواقص موجود در تحقیقات، اصل اخلاقی لزوم عدم ورود ضرر به انسان را خدشه دار میکند.

در شبیه سازی با هدف تولد فرزند (شبیه سازی مولد) نیز ، عالمان یهودی دیدگاه یکسانی را اتخاذ نموده اند. گروهی از آنان، شبیه سازی انسان را ممنوع دانسته اند.

اما عده ای دیگر از خاخامهای یهودی، شبیه سازی انسان را مجاز میدانند ^۱.

مسیحیت و شبیه سازی انسان

کلیسای کاتولیک کوشش برای شبیه سازی انسان را به صورت قطعی محکوم نموده و این اقدام را غیر اصولی و خلاف کرامت انسانی میدانند.

^۱ شبیه سازی انسان از دیدگاه ادیان مختلف

محمد نوبخت

احسان مرادی

کارشناس ارشد بیوتکنولوژی پزشکی، مرکز پژوهش های طب دریا، فرماندهی نیروی دریایی، سپاه، تهران، ایران.
دانشجوی کارشناسی علوم آزمایشگاهی مقطع کارورزی، عضو انجمن بیو تکنولوژی ایران، دانشکده پیرا پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ارتش، تهران، ایران

نگرش کلیسای کاتولیک تفاوتی بین شبیه سازی مولد و درمانی نمی بیند. حتی در نوع درمانی نیز معتقدند چنین شکل گرفته به هر حال انسان و مخلوق خداست که متعاقباً نابود میشود و این برخلاف ابتدایی ترین حق بشر یعنی حق زندگی می باشد. بنابراین، کلیسای کاتولیک مخالفت آشکار خود را نسبت به این موضوع اعلام کرده است.

اگر چه بر اساس بسیاری از ملاحظات، اعتقادات کاتولیکها در مهندسی ژنتیک مورد توجه قرار نگرفته است، اما آنها توانسته اند مجامع علمی را مجبور کنند که در بسیاری از موارد از اصرار بر مبانی تئوریک خود کوتاه بیایند.

بر این اساس، انتقاد کلیسای کاتولیک به شبیه سازی انسان بیشتر ریشه الهی و اخلاقی داشته است که بزرگترین مشکل آنها از بین بردن کرامت انسانی و استفاده ابزاری از بشر و کاهش ارزش و نقش خانواده بوده است. اساس مخالفت کلیسای کاتولیک با شبیه سازی انسان اصولاً بخشی از مخالفت آن با سقط جنین (مرگ از روی ترحم) است که آن را در این حیطة مورد ارزیابی قرار دادند.^۱

شبیه سازی از دیدگاه مذاهب مختلف اسلامی

فقهای اهل سنت

۱- خبر گزاری (پارسینه) به نقل از ابن عثمان، عضو هیئت علمای عربستان سعودی می نویسد: کم ترین مجازات مبتکران شبیه سازی، بریدن دستها و پاهای آنان می باشد یعنی مجازات مفسدین فی الارض، زیرا به عقیده وی این کار بزرگ ترین فساد در زمین است.^۲

۲- مجمع پژوهشهای اسلامی دانشگاه الازهر قاهره که بالاترین مرجع دینی اهل تسنن به شمار می رود، روش باید با آن مقابله کرد و با استفاده از هر وسیله ای از آن جلوگیری شود.^۱

^۱ شبیه سازی انسان از دیدگاه ادیان مختلف

محمد نوبخت و احسان مرادی

کارشناس ارشد بیوتکنولوژی پزشکی، مرکز پژوهش های طب دریا، فرماندهی نیروی دریایی، سپاه، تهران، ایران.
دانشجوی کارشناسی علوم آزمایشگاهی مقطع کارورزی، عضو انجمن بیو تکنولوژی ایران، دانشکده پیرا پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ارتش، تهران، ایران

^۲ منصور اشرفی، کلونینگ از نظر اخلاقی، فصلنامه مکتب اسلام، ش ۵.

۳- یوسف القرضاوی، مفتی مصری مقیم قطر، به شدت شبیه سازی را محکوم و آن را مغایر با اختلاف و تنوع در بیه سازی را حرام اعلام کرد. به گزارش شبکه تلویزیونی الجزیره در این فتوا آمده است: شبیه سازی حرام است و خلقت دانسته. ۲

شورای روابط اسلام و آمریکا نیز اعلام کرد که کارشناسان مسائل اسلامی با شبیه سازی انسان صریحا مخالفت کرده اند، همچنین اتحادیه عرب و سازمان کنفرانس اسلامی اخیرا با صدور بیانیه ای مخالفت صریح خود را با پروژه شبیه سازی اعلام کردند. «مجمع بررسی های اسلامی» کسانی را که تکنولوژی شبیه سازی را بر روی انسان انجام می دهند، محارب دانسته است.

۴- سازمان اسلامی علوم پزشکی نشست را با حضور علماء اسلامی و پزشکان متخصص در کشور مغرب برگزار کردند و در اعلامیه پنج ماده ای شبیه سازی را محکوم نمودند.^۳

برخی از دلایل حرمت شبیه سازی انسان از دیدگاه علمای اهل سنت

۱- اختلاط انساب

۲- ابهام در روابط خویشاوندی

۳- نبود پدر و مادر خاص

۴- از بین رفتن نهاد خانواده و ازدواج

۵- امکان شکل گیری روابط نامشروع

۶- ابهام در ارث و نفقه

۷- ترویج همجنس گرایی

^۱ ابوالقاسم علیان نژادی، شبیه سازی، مجله پژوهش و حوزه، ۱۳۸۰، ش ۶، ص ۲۳.
^۲ محمود صادقی، بررسی فقهی و حقوقی همانندسازی انسان، مندرج در: خلاصه مقالات اولین کنگره پزشکی قانونی کشورهای اسلامی، ص ۹۵.
^۳ مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه، گنجینه استفتائات

نتیجه: عموم علمای اهل سنت شبیه سازی را به هیچ عنوان تحت هیچ شرایطی قبول نداشته و آن را دخالت در کار خدا دانسته مردود میدانند .

دیدگاه علمای شیعه در مورد شبیه سازی

در میان عالمان شیعه اتفاق نظری وجود ندارد ، زیرا آنان درباره شبیه سازی انسانی نظریات متفاوت و دیدگاه متضادی اتخاذ کرده و فتواهای مختلفی صادر کرده اند و در حالی که برخی آن را کاملاً مجاز شمرده اند ، برخی دیگر آن را حرام شمرده اند . هنگام بررسی سخنان و فتواهای مختلف عالمان شیعه می توان به چهار نظریه زیر دست یافت :

الف) جواز مطلق شبیه سازی انسانی

ب) جواز محدود شبیه سازی انسانی

ج) حرمت ثانوی شبیه سازی انسانی

د) حرمت اولی شبیه سازی انسانی

الف) جواز مطلق

برخی از فقها و صاحب نظران به دلیل نبود نصی خاص و روشن دلالت کننده بر حرمت شبیه سازی انسانی و به استناد قاعده (کل شیء لک حلال حتی تعلم انه حرام بعینه فتدعه) و به استناد اصل اباحه اصلیه ، شبیه سازی انسانی را مجاز شمرده اند . برای مثال در برابر این پرسش که : (آیا شبیه سازی و تکثیر انسان در آزمایشگاه و از طریق روش های پیشرفته علمی (کلوناز) جایز است ؟ پاسخ برخی از آیات عظام بدین شرح است:

سیدعلی سیستانی:

(فی حد ذاته مانعی ندارد)

موسوی اردبیلی :

(اگرچه شبیه سازی در مورد انسان تاکنون به مرحله عمل نرسیده است ولیکن دلیل قوی و محکمی بر حرمت چنین تحقیقات و آزمایشاتی وجود ندارد).^۱

فاضل لنکرانی :

(فی نفسه مانعی ندارد، مگر این که محرز شود توالی فاسد دارد)^۲

سید محمدصادق روحانی:

(تبعاتی از قبیل احتمال ابتلاء کلون ها به بیماری های جسمی و روانی، به هم خوردن نظام طبیعی خانواده و حذف شدن نقش پدر، جایگاه نامشخص نوزاد کلون شده در خانواده و کاهش تنوع ژنتیکی انسان ها در دراز مدت را موجب حرمت نمی داند).

و در برابر این احتمالات بر این نظر است که:

(بعضی از این پیامدها موجب حرمت نمی شود و بعضی اگر تمام باشد، مانع تکوینی است، نه تشریحی).

علامه فضل الله از همان آغاز در قبال این مسئله موضعی فرا فقهی گرفت و از سر موافقت با این کار سخنانی گفت. وی نه تنها شبیه سازی انسانی را مغایر سنت خدا ندانست ، بلکه آن را گامی در جهت فهم عمیق تر سنت های نهان در هستی معرفی کرد و گفت باید انتظار مقولاتی دیگر از این دست را داشته باشیم . وی بر این نظر بود که این مسئله نه از نظر اعتقادی مشکلی دارد و نه از نظر شرعی و فقهی ، لیکن به طور طبیعی مانند هر مسئله تازه ای ممکن است ابهاماتی در فقه پدید آورد که نیازمند فهم و بررسی است. وی با دعوت به عقلانیت و پرهیز از تکفیر یکدیگر ، تا جایی پیش رفت که گفت اگر علم قطعی با برخی از ظواهر دینی تعارض پیدا کرد، باید آن ظواهر را تأویل نمود، گفتنی است که وی در گفت و گوهای مختلفی بر ضرورت درنگ در این مسئله و پرهیز از شتابزدگی در صدور حکم و تلاش برای به دست آوردن تقریر درستی از ماهیت شبیه سازی تأکید کرد و حتی از برخی از یاران خود در اروپا خواست تا اطلاعات دقیقی در این زمینه برای او فراهم کنند.

^۱ مجموعه آرای فقهی - قضایی

^۲ کپی از صفحه ۴۳

سید محمد سعید حکیم ، بر این نظر است که شبیه سازی انسانی مباح است و دلیلی بر حرمت آن نیست. وی در پاسخ به استفتایی در این باره ، به تفصیل نظر خود را بیان می دارد . از این منظر شبیه سازی انسانی نوعی به کارگیری سنت ها و قوانین الهی است که کشف و کاربست آنها بیانگر قدرت عظیم خداوند به شمار می رود؛ در نتیجه ، این کار در صورتی که با عمل حرام دیگری همراه نشود، مجاز و مباح است. ایشان نه تنها این کار را مجاز می شمارد ، بلکه یکایک دلایلی را که بر ضد شبیه سازی انسانی اقامه شده است، به نقد می کشد و آنها را برای اثبات حرمت ناکافی می داند.

آقای موسوی سبزواری نیز به تحلیل حکم شرعی این مسئله پرداخته و شقوق ممکن را برشمرده است. از نظر او شبیه سازی انسانی منطقاً سه حالت می تواند داشته باشد: یکم: حرمت ذاتی؛ یعنی به دلیل آن که این کار دخالت در کار خداوند یا دستکاری ژنتیکی به شمار می رود، آن را ذاتاً حرام بشماریم. دوم: حرمت تشریحی؛ مانند حرمت زنا و شرب خمر . سوم : حرمت به استناد دلایل ثانوی. از این منظر ممکن است که شبیه سازی انسانی فی نفسه مباح باشد، اما دلایل دیگری موجب تحریم ثانوی آن شود. وی پس از نقل و نقد این دیدگاه ها، نظر می دهد که شبیه سازی انسانی با قطع نظر از مسائل دیگر مباح است و در حقیقت به کارگیری قوانین و سنن الهی که در نهاد موجودات نهاده است، به شمار می رود. از این منظر ادعای تحریم این کار نیازمند دلیل است؛ حال آن که ادعای جواز موافق اصل است و قائل به آن ملزم به ارائه دلیل نیست.

سید محمد شیرازی نیز در پاسخ به استفتایی که در سال ۱۹۹۶ درباره امکان شبیه سازی انسانی از ایشان شد، پاسخ داد:

(الاصل الجواز، الا ان یکون محذور شرعی فی ذلک مثل اختلال النظام).

جناب آقای مؤمن نیز یازده دلیل فقهی و غیر فقهی بر ضد شبیه سازی انسانی را گزارش، تحلیل و نقد می کند و نشان می دهد که برخی از این دلایل نادرست است و برخی به فرض صحت، موجب حرمت گونه های خاصی از شبیه سازی انسانی می شود و سرانجام ایشان نتیجه می گیرد که اقدام به شبیه سازی انسانی اجمالاً جایز است؛ هرچند هنگام انجام آن باید دیگر مسائل شرعی مانند نظر به اجنبی و لمس رعایت گردد.

بدین ترتیب، از نظر برخی از عالمان شیعه، شبیه سازی انسانی طبق اصل اولی و در صورتی که با عمل محرم دیگری همراه نباشد، جایز است.

ب) جواز محدود

برخی بر اساس نصوص موجود و به استناد اصل اولی در این مورد، شبیه سازی انسانی را مجاز شمرده اند، اما بر این نظرنند که انجام گسترده شبیه سازی انسانی مشکلاتی فراهم می آورد؛ مانند وجود افراد همانند و دشواری بازشناسی آنان از یکدیگر؛ در نتیجه، آنان حکم به جواز موردی و فردی داده و آن را در سطح کلان غیر مجاز شمرده اند.

از این منظر شبیه سازی انسانی تنها به گونه ای موردی و در سطح فردی و محدود مجاز است. آقای جواهری این نظر را پیش کشیده است. طبق دیدگاه ایشان، شبیه سازی فی نفسه و به عنوان اولی، اشکالی ندارد، به شرط آن که همراه با عمل حرام دیگری نباشد؛ اما اگر این کار در سطح وسیعی صورت گیرد و بر اثر تشابه تام موجب اختلال نظام گردد، حرام خواهد بود. با این همه، به نظر وی این کار در سطح فردی اشکالی ندارد و نیازی به قول به حرمت مطلق نیست.

وی نه تنها این کار را در سطح فردی مجاز می شمارد، بلکه ادعای حرام بودن آن را حرام می داند؛ یعنی کسی حق ندارد، امری مشروع را حرام بشمارد و بی دلیل فتوا به حرمت آن دهد؛ زیرا این کار نوعی تشریح خلاف شرع و مشمول این نهی خداوند است که در سوره نحل، آیه ۱۱۶ می فرماید:

(ولا تقولوا لما تصف السنتکم الکذب هذا حلال و هذا حرام...).

در نتیجه، از نظر ایشان، هرچند این کار حلال است، اما ولی فقیه می تواند این کار را بنا به مصالحی و به عنوان حکم حکومتی حرام اعلام کند. در این صورت، این حرمت موقت و قابل رفع است. وی آن گاه به این پرسش که (آیا شبیه سازی نقض کرامت انسان نیست؟) پاسخ می دهد که: کرامت خدادادی همان قدرت تعقل و رشد و طی مدارج کمال است و این کار نقض کرامت به شمار نمی رود. همچنین این پرسش را پیش می کشد که (آیا منع شبیه سازی انسانی، به معنای منع حق انتخاب افراد در نحوه تولید مثل نیست؟) و پاسخ می دهد که: اگر شبیه سازی را به طور مطلق منع کنیم، این کار مانع حق انتخاب افراد خواهد بود. اما منع فی الجمله و محدود آن و برای افرادی خاص، مانع اصل حق انتخاب در نحوه تولید مثل نمی گردد.

بنابراین دیدگاه دوم آن است که شبیه سازی انسانی در سطح محدود مجاز است و در سطح کلان می تواند حرام باشد.

ج) حرمت ثانوی

برخی از عالمان و فقهای شیعه بر این نظرند که شبیه سازی انسانی فی نفسه و به عنوان اولیه خود اشکالی ندارد و به استناد اصله الاباحه، جایز است؛ لیکن انجام آن به مفسدگی اجتناب ناپذیر خواهد انجامید. از این رو، برای پیشگیری از این مفسد، شبیه سازی انسانی به عنوان ثانوی حرام به شمار می رود.

آقایان سید کاظم حائری، سید صادق شیرازی و ناصر مکارم شیرازی از این نظر حمایت می کنند.

سید کاظم حائری درباره شبیه سازی انسانی بر این نظر است که نفس این کار اگر موفقیت آمیز باشد و با عمل حرامی همراه نگردد، به عنوان اولی جایز است، لیکن از آیه شریف: (ومن آیاته... اختلاف السننکم و الوانکم)، در می یابیم که حکمت خداوند برای حفظ نظام بر اختلاف زبان ها و رنگ ها جریان یافته است و از آن جا که (این شبیه سازی در صورتی که به شکلی وسیع به کار گرفته شود - به دلیل عدم امکان بازشناسی خریدار از فروشنده، خواهان از خواننده در شهود، ستمگر از ستم دیده و مانند آن در عقود، ایقاعات و جنایات و غیره - حتماً به اختلال نظام می انجامد، پس لازم می آید که به سبب این لازمه باطل، این کار در سطح وسیع آن تحریم شود).

تحلیل صدر و ذیل و نحوه استدلال، این تصور را تقویت می کند که ایشان شبیه سازی انسانی را در سطح فردی و محدود می پذیرد و تنها آن را در سطح کلان حرام می داند؛ در این صورت، این دیدگاه به دیدگاه قبلی ملحق می شود، لیکن از آن جا که تصریحی بر جواز آن به صورت فردی در این سخن دیده نمی شود، می توان احتمال داد که ایشان به دلیل آن لوازم فاسد، شبیه سازی انسانی را حتی در سطح فردی حرام می داند، به خصوص آن که گردآوردندگان این استفتائات، پس از نقل نظر ایشان و نقل نظر جناب آقای جواد تبریزی، که قائل به حرمت است، نظر آن دو را یکی می دانند و آنها را چنین جمع بندی می کنند: (شبیه سازی به عنوان اولی جایز است، ولی با عناوین ثانوی و آثار سوء مترتب بر این کار، حرام می گردد). البته فتوای دیگری از ایشان در دست است که در آن این قطعیت و تأکید بر مفسد حتمی شبیه سازی انسانی وجود ندارد و حکم مسئله به گونه ای مشروط بیان و حتی شبیه سازی انسانی در موارد نادر مجاز شمرده شده است.^۱

^۱ مجموعه آرای فقهی - قضایی در امور حقوقی، تدوین و گردآوری مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه، قم، مرکز تحقیقات فقهی، ۱۳۸۱، ج ۱/۲۳۳-۲۳۴.

فصل پنجم

بررسی مسؤلیت کیفی انسان شبیه سازی شده از منظر فقه مقارن

تکالیف زوجین گیرنده :

به نظر روشن شدن رابطه کودک متولد شده و زوجین گیرنده جنین در عالم واقع امر مهمی می باشد چرا که رابطه نسبی بین کودک و گیرندگان جنین وجود ندارد.

اما مطابق ماده ۳ « نحوه اهداء جنین به زوجین نابارور» وظایف و تکالیف زوجین اهدا گیرنده جنین و طفل متولد شده از لحاظ نگهداری ، تربیت ، نفقه و احترام ؛ نظیر وظایف و تکالیف اولاد و پدر و مادر است.

۱- نفقه حمل کودک شبیه سازی شده در ایام بارداری:

با پیشرفت فناوری و امکان تشخیص برخی بیماری های جنین در رحم به واسطه آزمایش های دی ان ای، آمینیوسنتز و گرفتن عکس های چند بعدی، درمان تمام یا بخشی از آن بیماری در رحم فراهم شده است. علاوه بر این، رشد جنین نیازمند تغذیه ویژه و استفاده از برخی مکمل های دارویی توسط مادر است که صرفا نافع به حال جنین می باشد. این مراقبت ها و مواردی دیگری از این دست که در ارتباط با تغذیه و سلامتی جنین بوده و فقط اختصاص به جنین دارد، نیازمند هزینه قابل توجهی است. هزینه های فوق این احتمال را در نظم نوین حقوقی تقویت می کند که باید نسبت به جنین نیز نفقه اختصاصی در نظر داشت. از این رو در نظام حقوقی نفقه حمل جدای از نفقه مادر بوده که توسط واجب النفقه وی، یعنی پدر ژنتیکی او باید پرداخت گردد. در فرض شبیه سازی نیز باید قائل به این نظر شد حملی که در رحم مادر جانشین وجود دارد، دارای نفقه مختص خود بوده و علاوه بر نفقه ای که شوهر مادر جانشین از باب نفقه زوجه به همسر خود می دهد، والدین ژنتیکی نیز باید نفقه جنین متعلق به خود را به مادر جانشین پرداخت نمایند. برخی حقوقدانان نیز قائل به چنین نظری شده اند..

۲- حقوق کودک در شبیه سازی ناشی از سلول زن و شوهر:

در حالی که کودک از سلول شوهر و همسر وی در لقاح خارج رحمی با انتقال به رحم همسر وی، به وجود می آید تردیدی در انتساب طفل به زن و شوهر نیست و تمام آثار نسب صحیح بین ایشان جاری است، خواه عمل شبیه سازی به وسیله شوهر یا به وسیله اجنبی انجام گرفته باشد و خواه زوجین عالم و جاهل به عمل تلقیح باشد، لذا حضانت و نفقه کودک همانند سایر اولاد طبیعی آنان بر عهده زن و شوهر می باشد، تفاوتی و

احکام خاصی نسبت با نسب نفقه اولاد متولدشده در یک رابطه جنسی مشروع ندارد، همه فقها و حقوقدانان معتقد به این نظر می باشند.

۳- حقوق طفل حاصل از شبیه سازی به وسیله سلول مرد بیگانه :

در این حالت جنین از سلول مرد اجنبی تشکیل می یابد که بین او با زن صاحب تخمک و یا صاحب رحم رابطه زوجیت قانونی و شرعی وجود ندارد، حقوق کودک در این فرض با سه فرد ارتباط دارد: نخست صاحب سلول جسمی یا نطفه؛ دوم، شوهر زن متقاضی فرزند؛ سوم، زوجه صاحب رحم که صاحب تخمک نیز هست. در اینکه کدام یک از این سه نفر وظیفه پرداخت نفقه و حضانت از طفل را بر عهده دارند، فقها اختلاف نظر دارند در واقع بسته به پذیرش هر کدام نظریات مطرح شده در مبحث نسب چنین طفلی، فرد موظف تغییر می کند، یعنی در صورت پذیرفتن الحاق طفل به صاحب سلول، نفقه و حضانت بر عهده او خواهد بود و در صورت پذیرش نظریه پدر بودن صاحب فراش حضانت و نفقه بر عهده ایشان خواهد بود. در صورت پدر نبودن هیچ یک از آنان هیچ کدام حق حضانت و نفقه ندارد، در صورت پدر بودن هر دو، هر کدام حق حضانت و نفقه دارند.

۳-۱- نظریه حق حضانت و نفقه صاحب نطفه و سلول :

به اعتقاد برخی از فقها و حقوقدانان کودک فرزند حقیقی و قانونی صاحب اسپرم یا (سلول جسمی) تلقی می شود، در نتیجه تمامی حقوق و تکالیف پدری فرزندی از جمله حضانت و نفقه، میان آن ها برقرار است . عرف نیز معیار و ملاک نسب و ارتباط بین دو انسان را پیدایش یکی از دیگری می داند. شاهد این ادعا، آیات و روایت هایی است که در این زمینه وجود دارد. به عنوان مثال در آیه «و هو الّذی خلق من الماء بشراً فجعله نسباً و صهراً...»^۱ که درباره منشأ پیدایش انسان بیان شده است که می فرماید «اوست کسی که از آب، بشری آفرید و او را {دارای خویشاوندی} نسبی و سببی قرار داد و پروردگار تو همواره تواناست». از تفریح «جَعَلَ» بر «خلق من الماء بشراً» استفاده می شود که همانا بشر خلق شده از آب (نطفه) دارای نسب است.

^۱ قرآن کریم سوره فرقان آیه ۵۴

۳-۲- نظریه التزام صاحب سلول به حضانت و نفقه در صورت عالم و معلوم بودن وی:

بر مبنای این نظریه صاحب نطفه در صورتی موظف به پرداخت نفقه و ادای وظایف حضانت است که در تلقیح مصنوعی مشخص و معلوم باشد تا با انتساب کودک به او تمام حقوق و تکالیف پدری و فرزندی میان آن ها برقرار گردد. مضافاً در صورتی که مرد و زنی که لقاح مصنوعی و شبیه سازی بین آنان به عمل آمده، جاهل به حقیقت امر باشد، در این صورت طفل به آنان ملحق می گردد، زیرا طفل مزبور در ردیف ولد شبهه است. بالطبع تکالیف پدری و فرزندی میان صاحب نطفه جاهل و فرزند برقرار می شود، اما در حالتی که صاحب نطفه عالم به انتقال جنین حاصل از نطفه خود به رحم زن بیگانه باشد، فرزند به او ملحق نمی گردد و در نتیجه وظیفه ای به پرداخت نفقه و نگهداری و تربیت طفل ندارد.

۳-۳- التزام صاحب فراش به حضانت طفل و پرداخت نفقه:

بر مبنای این نظریه که صاحب فراش پدر طفل به حساب می آید، نفقه و حضانت کودک از حقوق و تکالیف او خواهد، به عقیده نویسندگان این مقاله این نظر در مقایسه با سایر نظریات از منطق و استدلال محکم تری برخوردار بوده و با مصلحت کودک و جامعه سازگاری بیشتری دارد و تمایل قانونگذار در التزام صاحب فراش به تأمین حقوق کودک با قانون اهدای جنین هماهنگی دارد، اگر چه مقنن در ماده ۳ قانون اهدای جنین، متقاضیان را پدر و مادر طفل به حساب نیاورده است، لیکن وظایف و تکالیف دریافت کنندگان طفل را از لحاظ نگهداری و تربیت، نفقه و احترام، نظیر تکالیف پدر و مادر قانونی دانسته است. از سوی دیگر، التزام صاحب نطفه به پرداخت نفقه، حضانت طفل با قصد و نیت اهداکننده اسپرم و سلول و تخمک منطبق نیست و آنان به هیچ وجه خواستار داشتن فرزند، بر عهده دار شدن تکلیف نفقه و حضانت نبوده اند، چه بسا اگر به آنان گفته شود موظف به تأمین حقوق کودک ناشی از اهدای اسپرم هستند، هرگز حاضر به اهدا نخواهند شد. بنابراین تحمیل نفقه و حضانت به صاحب نطفه برخلاف انصاف و عدالت است.

بنابر صراحت ماده ۱۱۹۹ از قانون مدنی^۱ نفقه اولاد بر عهده پدر است و پس از فوت او و یا عدم قدرت وی بر انفاق به عهده اجداد پدری با رعایت الاقرب و فالاقرب می باشد و در صورت نبودن افراد مذکور و یا عدم قدرت آن ها بر پرداخت بر عهده مادر است. در قانون مورد بحث این تکلیف تنها بر عهده گیرندگان جنین (زوج و

^۱ ماده ۱۱۹۹ از قانون مدنی

زوجه) قرار داده شده است و به لحاظ فقدان رابطه نسبی طفل متولدشده با گیرندگان جنین دیگر نمی توان تکلیف پرداخت نفقه را برای سایر افراد مذکور در ماده ۱۱۹۰ قانون مدنی مقرر نمود .

۳-۴- نظریه عدم تکلیف صاحب فراش و صاحب نطفه به حضانت و نفقه طفل:

به موجب نظریه ای که طفل حاصل را فاقد پدر می دانست، یعنی نه صاحب فراش و نه صاحب نطفه و سلول را شایسته وصف پدری نمی دید . نفقه و حضانت کودک بر عهده هیچ کدام از دو مرد مزبور نمی باشد، بلکه نفقه و حضانت را در چنین حالتی می بایست به عهده مادر طبیعی طفل یا دولت گذاشت، البته معتقدین به این نظر که حتی در انتقال جنین و شبیه سازی با نطفه زن و شوهر قانونی از این نظر پیروی نموده است، متعرض وضعیت نفقه در حکم خود نشده است و صرفاً به انکار نسب میان طفل با صاحب فراش و اهداکننده اسپرم پرداخته است که انکار نسب و خویشتاوندی، عدم التزام به پرداخت نفقه و حضانت را نتیجه می دهد. به نظر می رسد این قول در مقایسه با دیدگاه های دیگر از ایرادات بیشتری برخوردار است. حداقل از جهت حضانت و نفقه غیر قابل پذیرش می باشد، زیرا با فاقد پدر دانستن و فاقد مادر دانستن چنین طفلی، وضعیت پرداخت نفقه و حضانت طفل غیر مشخص است. این نیز پذیرفته نیست که اگر در عمل طفلی متولد شد، او را مستحق دریافت نفقه ندانیم.

۳-۵- نفقه و حضانت طفل نسبت به زوجه صاحب رحم و تخمک :

مطابق اکثر نظریات، یعنی با لحاظ معیار پیدایش جنین از نطفه و ملاک زاییدن و ولادت، زوجه مذکور مادر طبیعی و قانونی طفل محسوب می گردد. بنابراین تمامی حقوق و تکالیف مادری و فرزندگی میان کودک و مادر مترتب می شود.

۴- حقوق کودک در استفاده از تخمک بیگانه :

در حالی که زن نابارور باشد، تخمک زن بیگانه با سلول شوهر زن در لقاح خارج رحمی ترکیب و جنین به رحم زن نابارور انتقال می یابد. قسم دیگر استفاده از تخمک بیگانه آن است که صاحبان جنین نسبت به هم بیگانه اند، یعنی نطفه شبیه سازی زن و مرد بیگانه به رحم زوجه، زوجین نابارور منتقل می یابد. در این نوع درمان ناباروری، مسأله اصلی تعیین تکلیف حضانت و نفقه کودک با زن صاحب تخمک یا صاحب رحم و متقاضی کودک است که به جهت تهافت آرای اندیشمندان در هویت مادری طفل، محل اختلاف آرا است.

۴-۱- نظریه الزام صاحب تخمک به ایفای حقوق کودک:

بر پایه این نظریه اهداکننده تخمک در شبیه سازی و انتقال جنین مادر کودک است و از تمام حقوق و تکالیف مادری و فرزندی برخوردار است. بنابراین زنی که در نخستین مرحله آفرینش و ایجاد پیدایش جنین سهم دارد، هر چند طفل را ولادت نموده است، موظف به پرداخت نفقه فرزند در صورت عدم پرداخت یا ناتوانی پدر طفل می باشد. حق حضانت نیز به مثابه نفقه بر عهده اوست، زیرا ملاک تعلق حق حضانت احراز رابطه خویشاوندی پدری و مادری میان فرزند با افراد است، در فرض مزبور این رابطه اثبات می گردد.

اما بر پایه نظریه مصلحت در این فرض چون زن دهنده تخمک بی هسته قصد فرزند دار شدن ندارد و با انعقاد قرارداد با گیرندگان آن را به آن ها اعطا می کند و در بسیاری از موارد ناشناخته باقی می ماند. الزام وی به نفقه و بری الذمه کردن گیرندگان خلاف غبطه کودک می باشد. بنابراین التزام به پرداخت نفقه بر عهده زن صاحب رحمی است که متقاضی فرزند می باشد.

۴-۲- نظریه التزام صاحب رحم به ایفای حقوق کودک:

بر پایه یکی از دیدگاه های پیش گفته، از میان زنان، صاحب رحم شایسته تر بر وصف مادری است تمامی آثار و تکالیف مادری و فرزندی میان او و طفل متولد شده اثبات می گردد. بنابراین صاحب رحم موظف به پرداخت نفقه کودک در صورت وجود شرایط قانونی است. همچنین حق حضانت نیز به نفع او ایجاد می گردد. با وجود این به اعتقاد برخی از حقوقدانان حتی اگر بپذیریم که صاحب رحم مادر کودک است، اثبات حق حضانت بر او

مشکل به نظر می‌رسد، زیرا یکی از شروط حضانت این است که مادر با مرد دیگر ازدواج نکرده باشد، وگرنه حضانت ساقط است. در حدیث آمده است:^۱

(أن امرأة قالت: يا رسول الله إن ابني هذا كان بطني له وعاء و ثديي له سقاء و حجري له حواء و إن أباه طلقني و أراد أن ينتزعه مني، فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم: أنت أحق به ما لم تنكحي)

در مسأله مورد نظر صاحب رحم از اول با صاحب سلول جسمی در شبیه سازی و اسپرم (در تلقیح مصنوعی) رابطه نداشته و با مرد دیگری ازدواج کرده است، پس مشکل است بگوییم که او حق حضانت دارد، بلکه می‌توان گفت اگر ازدواج بعد از طلاق مسقط حضانت باشد، ازدواج بدوی و سابق به طریق اولی مسقط خواهد بود، یعنی اگر صاحب رحم بیوه باشد، حق حضانت از آن او خواهد بود. همچنین اگر کودک به صاحبان جنین محلق شود، مادر او صاحب تخمک بوده و او حق حضانت خواهد داشت. مطالب مذکور در صورتی است که پدر کودک را صاحب اسپرم بدانیم، اینها مربوط به قسم اول است که صاحب رحم نسبت به صاحب اسپرم بیگانه باشد، ولی در قسم دوم که صاحب رحم همسر دوم صاحب اسپرم است، مسأله حضانت صاحب رحم فاقد ایراد است.

۳-۴- نظریه مسؤلیت مشترک صاحب رحم و تخمک در نفقه و حضانت:

به اعتقاد پاره ای از اندیشمندان که صاحب رحم و تخمک را مادر طفل تلقی می‌نمودند، هر یک از زنان در پرداخت نفقه و بر عهده گرفتن تعلیم و تربیت و حفاظت و نگهداری از طفل مسؤلیت مشترک دارند (۴-۴-)، البته اشتراک در مسؤلیت بدان معنا نیست که نصف پرداخت نفقه بر عهده صاحب رحم و یا صاحب تخمک باشد یا در مسأله حضانت بخشی از دوران حضانت کودک به عهده یکی و برخی دوران بر عهده دیگری است، بلکه مقصود از اشتراک مسؤلیت، مسؤلیت تضامنی هر یک از زنان در تأمین هرچه بهتر حقوق کودک است که با مصلحت کودک سازگاری بیشتری دارد. هر گاه یکی از زنان به پرداخت تمام نفقه کودک اقدام کند، مسؤلیت از دیگری برداشته می‌شود. شاید حتی بتوان گفت در چنین حالتی نیز کودک حق مطالبه نفقه از دیگری نیز داشته باشد.

^۱ رواه أبو داود والحاكم و صححه ووافقه الذهبي وقال الشيخ العلامة الألبانی حدیث حسن كما فی صحیح سنن أبي داود ۴۳۰/۲ وانظر أيضاً إرواء الغلیل ۲۴۴/۷. و غیر ذلک من النصوص.

نظریه مزبور در مسأله حضانت کودک با ایرادات اساسی مواجه است، زیرا از یکسو مبنای برای اختلاف میان صاحب رحم و صاحب تخمک واقع شده و هر یک ادعایی را در حضانت طفل مطرح خواهد نمود که علاوه بر تحمیل هزینه بر جامعه (رسیدگی دادگاه ها، اتلاف وقت، مراجع قضایی...) کودک را سرگردان و دچار بیماری روانی خواهد کرد، از سوی دیگر اثبات حق حضانت برای صاحب رحم مشکل به نظر می آید، زیرا یکی از شروط حضانت برای مادر عدم رابطه زوجیت با مرد غیر از پدر طفل است که در فرض مسأله صاحب رحم از اول با صاحب سلول رابطه نداشته و با مرد دیگری ازدواج کرده است.

ایراد دیگر این است که الزام زن صاحب رحم با قصد و اراده او در هنگام قرارداد معارض است، زیرا وی به هیچ عنوان قصد فرزند دار شدن و ملتزم ساختن خویش به حقوق کودک را ندارد و با تحمیل نفقه بر وی در واقع اصل استقلال انسان ها و حاکمیت اراده را نقض کرده ایم.

۴-۴- نظریه سلب مسؤولیت از هر دو زن:

بر پایه این نظریه که نتیجه منطقی دیدگاه فاقد مادر دانستن طفل است، هیچ یک از زنان الزام به پرداخت نفقه و نگهداری و تربیت طفل ندارد. به اعتقاد برخی از حقوقدانان صاحب رحم از آن جهت که مدتی جنین را در رحم خویش پرورش داده و در تکون طفل نقش مهمی را ایفا کرده است، حکم مادر رضاعی بر او بار می شود. از نظر نفقه و حضانت باید گفت هیچ مسؤولیتی بر عهده او نیست و همان گونه که مادر رضاعی با وجود ایجاد بعضی از آثار حقوقی مثل حرمت نکاح بین او و کودک یا حرمت نکاح بین کودک رضاعی با برادران و خواهران رضاعی و بین کودک رضاعی و مادر رضاعی، توارث و یا تکلیف به نفقه وجود ندارد، در مورد صاحب رحم اجاره ای نیز قائل به خصوصیات احکام خاص شده و باید گفت تکلیف انفاق برای مادر اجاره ای وجود ندارد و این کودک از جهت نفقه با صاحب رحم هیچ رابطه حقوقی ندارد. به نظر می رسد از این حیث است که قانونگذار در حقوق کنونی حکمی را در مورد صاحب رحم (جز اهدا جنین) صادر نکرده و تکلیفی را از جهت نفقه بر عهده او نگذاشته است.

در نقد این نظریه ذکر این نکته ضروری است که محروم نمودن کودک از تربیت در دامن مادر و مهر محبت او با هیچ یک از یافته های پزشکی، روانشناسی، اجتماعی و ضوابط اخلاقی جامعه سازگاری ندارد، وانگهی کلمه

تربیت که فقها در تعریف حضانت به کار برده اند دارای دو جنبه جسمی و روحی مادی و معنوی است و اختصاص به پرورش جسمی ندارد (۸، ۴۷-۱۰).

ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی^۱ نیز به جنبه معنوی و اخلاقی حضانت اشاره می کند چه این ماده مقرر می دارد که هرگاه در اثر عدم مواظبت با انحطاط اخلاقی پدر یا مادری که طفل تحت حضانت اوست تربیت اخلاقی طفل در معرض خطر باشد. دادگاه می تواند تصمیمی را که درباره حضانت کامل مقتضی بداند اتخاذ کند.

۵- نفقه در اهدای جنین شبیه سازی شده زوجین قانونی به زوجین نابارور:

مهم ترین بخش قانون اهدای جنین، تعیین رابطه بین کودک متولدشده و زوجین گیرنده جنین است. از آنجا که در فرض قانون، جنین از اسپرم مرد و تخمک همسر شرعی وی تشکیل شده است، رابطه ژنتیک بین گیرندگان جنین و طفل متولد از آن ها وجود ندارد و رحم زوجه گیرنده محیطی مساعد برای پرورش جنین تشکیل شده از نطفه دیگران است، با این وصف قانونگذار به منظور تعیین آینده کودک درصدد ایجاد همان حقوق و تکالیفی بوده است که پدر و مادر و اولاد با یکدیگر دارند، لذا در ماده ۳ قانون اهدای جنین (مصوب ۵/۶/۱۳۸۱ مجلس)^۲ رعایت حقوق و تکالیف حاکم بر روابط فرزند و پدر و مادر بر زوجین گیرنده جنین، الزامی تلقی شده بود، تطبیق حقوق و تکالیف فرزند متولد از طریق انتقال جنین با حقوق و تکالیف اولاد و پدر و مادر به دلیل فقدان رابطه نسبی میان کودک، انتقال گیرندگان مورد مخالفت شورای نگهبان واقع شد. بدین عبارت که «اگر مقصود از مفاد ماده ۳ ترتب کلیه آثاری است که برای فرزند واقعی می باشد، خلاف شرع است و اگر مقصود دیگری است مشخص شود تا اظهار نظر گردد.» با اصلاح ماده ۳ در تاریخ ۱۳۸۲/۳/۱۸ به شرح ذیل به شورای نگهبان ارسال گردید. «وظایف و تکالیف زوجین اهداگیرنده جنین و طفل متولدشده از لحاظ نگهداری و تربیت و نفقه و احترام نظیر حقوق و تکالیف اولاد پدر و مادر است.» این بار نیز شورای نگهبان به جهت استفاده از کلمه حقوق به جای وظایف در ذیل ماده، به آن ایراد گرفته و اظهار داشت «کلمه وظایف در صدر ماده ۳، در ذیل همین ماده به کلمه حقوق تغییر یافته است که موجب ابهام است باید روشن شود تا اظهار نظر گردد.»

^۱ ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی

^۲ ماده ۳ قانون اهدای جنین (مصوب ۵/۶/۱۳۸۱ مجلس)

با اصلاح کلمه مذکور و سایر اصلاحات و تعدیل شماره مواد، در نهایت ماده ۳ قانون اهدای جنین در این خصوص مقرر داشت: «وظایف و تکالیف زوجین اهداگیرنده جنین و طفل متولدشده از لحاظ نگهداری و تربیت و نفقه و احترام نظیر وظایف و تکالیف اولاد و پدر و مادر است.» بر پایه این ماده به بررسی نفقه طفل او در اهدای جنین به زوجین ناباروری به نحو مختصر می پردازیم.

بر اساس ماده ۱۱۹۹ ق.م. نفقه اولاد بر عهده پدر است، پس از فوت پدر، عدم توان او بر انفاق، به عهده اجداد پدری است در صورت نبودن پدر یا جد پدری یا عدم ملائت آنان، نفقه بر عهده مادر است، در صورت زنده نبودن مادر یا عدم قدرت بر انفاق وی نفقه بر عهده اجداد و جدات مادری و جدات پدری است، در این ماده قانونگذار در درجه نخست پدر و با ترتیباتی مادر را مسؤول پرداخت نفقه اولاد قلمداد کرده است، با توجه به ماده ۳ قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور این تکلیف بر عهده گیرندگان جنین (مرد و زن) گذاشته شده است.

از آنجا که یکی از آثار نسب، تکلیف متقابل پدر و مادر و اولاد در پرداخت نفقه در صورت عدم بضاعت یک طرف و استطاعت طرف دیگر است، در پاسخ به این سؤال که آیا تکلیف مذکور نیز یک تکلیف متقابل است یا فقط زوجین گیرنده جنین مکلف به پرداخت نفقه اند، باید گفت به دلیل عدم وجود رابطه نسبی بین گیرندگان جنین و طفل متولد از این طریق و وجود رابطه نسبی بین صاحبان اصلی سلول جسمی و تخمک تشکیل دهنده جنین با طفل و استفاده قانونگذار از کلمه وظایف و تکالیف به جای واژه حق در ماده ۳، تنها باید حکم به تکلیف یک طرفه پدر و مادر داد. سرایت این تکلیف به پدر و جد پدری در صورت فوت پدر یا عدم ملائت او بر انفاق یا اجداد و جدات مادری و جدات پدری در صورت زنده نبودن مادر یا عدم ملائت او بر انفاق همانگونه که ماده ۱۱۹۹ قانون مدنی^۱ مقرر گردیده است، نیز بعید به نظر می رسد.

ناگفته نماند که به صراحت ماده ۳ قانون اهدا، طفل حاصل از انتقال جنین در صورت وجود شرایط نفقه، یعنی تمکن مالی کودک، عدم تمکن مالی پدر و مادر، ملزم به پرداخت نفقه است، زیرا تکلیف نفقه زوجین دریافت کننده و طفل متولدشده نظیر تکالیف اولاد و پدر و مادر است که یک تکلیف طرفینی است، اما نسبت به پرداخت نفقه سایر اشخاص نظیر فرزندان طبیعی زوجین متقاضی یا پدر و مادر انتقال گیرندگان، طفل ناشی از انتقال جنین الزامی ندارد.

^۱ ماده ۱۱۹۹ قانون مدنی

۶- نفقه کودک در شبیه سازی بدون دخالت مرد:

این نوع شبیه سازی خود دو قسم دارد. در نوع نخست صرفاً یک زن دخالت دارد و در نوع دوم دهنده هسته سلول سوماتیک و پرورش دهنده جنین دو زن بیگانه هستند.

۱-۶- تشکیل زیگوت از سلول جسمی و تخمک بی هسته زن و انتقال به رحم زن بیگانه دیگر (دخالت دو زن):

استفاده این روش معمولاً در جایی است که زن فاقد همسر تمایل به فرزندارشدن آن هم فرزند همسان با خود دارد، اما رحم او به دلایل وجود بیماری های جسمی و توان پرورش جنین تا مرحله تولد را ندارد. همچنین در مواردی که زن شوهر دارد، ولی به دلیل وجود بیماری صعب‌العلاج، مشکلات ژنتیکی یا اوصاف ظاهر بسیار نامطلوب در شوهر و ترس از سرایت این نارسایی ها به کودک، استفاده از هسته سلولی شوهر امکانپذیر نیست یا وجود صفات و استعداد برجسته در زن نظیر زیبایی، هوش، او را به استفاده از سلول جسمی خود ترغیب می کند، از این تکنیک بهره می برند که در اینجا ابتدا هسته سلول جسمی زن را با تخمک بدون هسته او بارور ساخته، آن را به رحم اجاره ای زن بیگانه منتقل می کنند، البته گاهی سلول جسمی را از زن بیگانه گرفته و با تخمک این زن ترکیب و زیگوت را به رحم صاحب تخمک (همسر) منتقل می کنند.

در فرضی که صاحب سلول جسمی زن باشد، نظرات مختلفی ابراز شده است. گروهی معتقدند که صاحب سلول مادر او محسوب می شود و صاحب رحم مادر رضاعی به حساب می آید، اما در این فرض در انتساب نسب به زن صاحب هسته یا صاحب تخمک بی هسته، ترجیح با زن دهنده هسته است، زیرا آنچه با تکثیر شدن رشد و نمو می کند، همان هسته نطفه است و سیتوپلاسم موجود در تخمک داده شده به منزله غذای آن هسته تلقی می شود. گفته می شود که نوزاد پدیدآمده از شبیه سازی ناشی از هسته سلول جسمی است و تخمک تخلیه شده زن در اینجا هیچ نقشی جزء تغذیه آن سلول ندارد و این امر سبب نمی شود که رشدکننده، همان سیتوپلاسم باشد. بدین ترتیب فرد شبیه سازی شده کودک زن صاحب سلول تلقی می شود و صاحب تخمک بدون هسته نه مادر نسبی این کودک است و نه مادر رضاعی او.

به اعتقاد پاره ای از اندیشمندان که صاحب رحم و تخمک را مادر طفل تلقی می نمودند، هر یک از زنان در پرداخت نفقه و بر عهده گرفتن تعلیم و تربیت و حفاظت و نگهداری از طفل مسؤولیت مشترک تضامنی دارند، اما بر پایه نظریه تبعیت احکام حضانت و نفقه از مصلحت کودک، الزام زن صاحب هسته (زن متقاضی) به

پرداخت نفقه اقوی می نماید. مضافاً اینکه غالب نویسندگان و فقها زن صاحب سلول (هسته یا تخمک) را مادر نسبی طفل می داند. در این حالت که هیچ مردی در تکوین جنین دخالت ندارد کودک فاقد پدر بوده و تبعاً نفقه بر عهده مادر است، اما در فرضی که شوهر زن نیز متقاضی فرزند از طریق شبیه سازی شود. با وحدت ملاک از قانون اهدا جنین به زوجین ناباور، می توان وی را نیز به پرداخت نفقه ملزم ساخت.

۲-۶- دهنده سلول، صاحب تخمک و حمل کننده هر سه یک زن باشد:

در این روش ابتدا هسته سلول جسمی زن را از بافت های جسمی جدا نموده و آن را درون تخمک او که قبلاً هسته آن خارج گردیده، وارد می کند، سپس در محیط آزمایشگاهی با شوک الکتریکی یا فعل و انفعالات شیمیایی خاص، به پیوند و تقسیم سلولی وادار نموده و جنین حاصله را به رحم همان زن انتقال می دهند. زوجین معمولاً زمانی از این شیوه استفاده می کند که امکان استفاده از سلول جسمی شوهر وجود ندارد، اما در عین حال هم حاضر به استفاده از اسپرم بیگانه یا سلول جسمی بیگانه نیستند. همچنین همسر دارای قدرت پرورش جنین را در رحم خودش دارد، بدیهی است در این فرض پرداخت نفقه بر عهده همان زن می باشد و این تکلیف بر مبنای تمامی نظریات قابل توجیه می باشد.

نتیجه گیری

از تطور در آرای فقهی و قوانین مدنی و مذاق شریعت برمی آید که پرداخت نفقه بیش از آنکه تابع نسب شرعی و رابطه والد و فرزندی باشد، بر پایه مصلحت کودک سامان می پذیرد. این رویکرد در قانون اهدا جنین به زوجین نابارور پذیرفته شده است. آنچه از این تحقیق بر می آید این است که نفقه اولاد بر عهده پدر و مادر می باشد، اما در مورد نفقه کودک شبیه سازی شده فروض مختلفی متصور است که فرد مسؤول نفقه در آن ها متغیر می باشد:

۱- نفقه کودک در دوران حمل و بارداری بر عهده والدین ژنتیکی است که باید نفقه جنین متعلق به خود را به مادر جانشین پرداخت نمایند.

۲- نفقه کودکی که از سلول زن و شوهر باشد، چون تردیدی در نسب وجود ندارد، نفقه هم بر عهده زن و شوهر می باشد.

۳- درباره نفقه کودکی که از سلول مرد بیگانه است، نظرات مختلفی وجود دارد: الف- نفقه کودک به صاحب سلول جسمی تعلق می گیرد؛ ب- نفقه کودک به صاحب فراش (گیرندگان جنین) تعلق می گیرد؛ ج- نفقه کودک به صاحب رحم و تخمک تعلق می گیرد. از بین این نظریات، الزام پرداخت نفقه بر صاحب سلول سوماتیک اقوی به نظر می رسد، البته در صورت عدم تمکین و یا عدم توانایی مالی بر پایه نظریه مصلحت، نفقه بر ذمه متقاضی است.

۴- در صورتی که سلول جسمی با تخمک بی هسته ترکیب شود، زن صاحب رحم شایسته تر بر وصف مادری است و تمامی آثار و تکالیف مادری و فرزندی میان او و طفل متولدشده اثبات می گردد، مگر اینکه در قرارداد این تکلیف ساقط شده باشد.

۵- هنگامی که زوجین قانونی به زوجین نابارور جنین شبیه سازی را اهدا می کنند، بر اساس وحدت ملاک مستنبط از ماده ۳ قانون اهدا جنین به زوجین نابارور و مصلحت کودک، نفقه کودک بر عهده گیرندگان جنین می باشد.

در پایان، چند راهکار جهت حل مشکلات احتمالی به وجودآمده در کودک شبیه سازی شده پیشنهادی می گردد:

با توجه به اختلاف نظر بین فقها، نبودن قانون مدون و مشکلاتی که در این روش وجود دارد، بهتر است استفاده از این روش فقط در صورتی مجاز شود که تنها راه حل مشکل ناباروری زوجین باشد تا از سوء استفاده و بهره کشی از زنان و تجاری شدن آن جلوگیری شود.

بحث شبیه سازی نیازمند قانون مدون و جامع است. این مهم را می توان با تدوین قانون جامع باروری مصنوعی به انجام رساند. این قانون باید همه شقوق باروری مصنوعی نظیر اهدا جنین و گامت و شبیه سازی را دربر گیرد، اما تا زمان تصویب قانون، جهت رعایت حقوق کودک مناسب به نظر می رسد که به جای استفاده از روش شبیه سازی، از کودکان بی سرپرست نگهداری شود.

تربیت کودک

وظیفه تربیت طفل را قانونگذار در ماده ۱۱۷۸ قانون مدنی بیان نموده: «ابوین مکلف هستند که در حدود توانایی خود به تربیت اطفال خویش برحسب مقتضی اقدام کنند، و نباید آنها را مهمل بگذارند.»

در ماده ۳ قانون مورد بحث به آنان اشاره شده است. با توجه به اهمیت این موضوع که از عمومات قانون مدنی بر می آید، قانونگذار در مواد ۱۱۷۳-۱۱۷۹-۱۱۸۸-۱۲۳۵ قانون مبادرت به بیان ترتیبات خاص جهت تربیت و مراقبت از اطفال نموده است.^۱

آنچه در قانون آمده این است که مسؤلیت طفل بر عهده پدر و مادر است. (طفلی که از آنها متولد شده).

فرزندی که شبیه سازی می شود هم، پدر و مادری که زن و سلول شبیه سازی شده، از آن ها گرفته می شود باید مسؤلیت پرورش او را به عهده بگیرند، حتی اگر فرزند تنها از مادر یا تنها از یک پدر تولید شود، همین مادر یا همین پدر مسؤلیت پرورش او را به عهده دارد.

آیت الله مکارم شیرازی در مورد انسان شبیه سازی شده نظریات جالب و قابل ذکری دارند که در ذیل به برخی از آنها اشاره می شود.

آیت الله مکارم شیرازی به پرسشی درباره حکم ارث انسان شبیه سازی شده پاسخ گفته است.

^۱ (داود سیفی قره یتاق، زهرا دهباشی برگرفته از فصلنامه حقوق پزشکی/ سال دهم، شماره سی و هفتم، تابستان)

به گزارش خبرگزاری شبستان به نقل از پایگاه بین المللی همکاری های خبری شیعه ، آیت الله مکارم شیرازی از مراجع عظام تقلید به پرسشی درباره حکم ارث انسان شبیه سازی شده پاسخ گفته است.^۱

متن پرسش مطرح شده و پاسخ این مرجع تقلید شیعیان بدین شرح است:

سوال: با توجه به پیشرفت علم پزشکی و ژنتیک ، و موفقیت انسان در تولید غیر جنسی گوسفند ، موش و مانند آن ، و قابلیت اجرای این عمل در تولید غیر جنسی انسان و ترمیم اعضا، لطفاً بفرمایید:

الف) آیا انجام چنین عملی (تولید انسان کامل از طریق شبیه سازی) شرعاً صحیح است؟

ب) آیا ساخت اعضا و پیوند آن به انسان، شرعاً صحیح است؟

ج) با فرض اجرای چنین عملی در خارج از ممالک اسلامی و پیدایش چنین موجودی، آیا این موجود می تواند به دین اسلام مشرف شود؟

د) آیا می توان با چنین موجودی معاشرت و معامله کرد؟

هـ) ازدواج با چنین موجودی چه حکمی دارد؟

و) آیا می توان از چنین انسانی ارث برد؟

ز) آیا او می تواند ازدواج کند؟

پاسخ :

الف) همان گونه که قبلاً اشاره کرده ایم این کار ممکن است ذاتاً اشکالی نداشته باشد؛ ولی با توجه به عوارض نامطلوب فراوان اجتماعی و اخلاقی که بر آن مترتب می شود ، شرعاً مجاز نیست؛ به علاوه ، اگر مستلزم نظر و لمس حرام به هنگام کشت سلول مشابه در رحم انسان گردد ، از این نظر اشکال دیگری متوجه آن می شود.

ب) اشکالی ندارد، مشروط بر اینکه مستلزم کار حرام خاصی نبوده باشد.

ج) تشرف چنین انسانی به دین اسلام بی مانع است.

^۱ پایگاه بین المللی همکاری های خبری شیعه

د) اشکالی ندارد؛ انسانی است همانند سایر انسانها.

ه) ازدواج و نکاح او با هر کس جز محارم، یعنی کسی که سلول از او گرفته شده، یا در رحم او پیوند زده شده، بی مانع است.

و) چنین موجودی از کسی ارث نمی برد؛ همانند فرزندان رضاعی که محرم هستند، و ارث نمی برند.

ز) آری، از این نظر فرقی با سایر انسانها ندارد.

پیوند اعضای شبیه سازی شده:

ساخت اعضای بدن انسان از طریق شبیه سازی و پیوند آن به انسان دیگر چه حکمی دارد؟
آیت‌الله مکارم شیرازی: اشکالی ندارد مشروط بر این که مستلزم کار حرام خاصی نبوده باشد.

بارداری به روش شبیه سازی:

اگر دختر باکره‌ای به روش شبیه سازی حامله شود آیا این حامله شدن مشروع است؟
آیت‌الله بهجت: مانعی ندارد.
آیت‌الله سیستانی: مانعی ندارد.

مسلمان شدن انسان شبیه سازی شده:

به فرض آن که در کشورهای غیرمسلمان انسانی به روش شبیه سازی تولید شود آیا می‌تواند به دین اسلام مشرف شود؟
آیت‌الله مکارم شیرازی: تشرف چنین انسانی به دین اسلام مانعی ندارد.

معامله با انسان شبیه سازی شده:

آیا می‌توان با این موجود معاشرت و معامله کرد؟
آیت‌الله مکارم شیرازی: اشکالی ندارد زیرا انسانی است مانند سایر انسانها.

ازدواج انسان شبیه سازی شده:

آیا انسان شبیه سازی شده می تواند ازدواج کند؟

آیت الله مکارم شیرازی: بله، از این نظر فرقی با سایر انسان ها ندارد .

ازدواج با انسان شبیه سازی شده چه حکمی دارد؟

آیت الله مکارم شیرازی : ازدواج او با هر کس به جز محارم ، یعنی کسی که سلول از او گرفته شده یا در رحم او پیوند زده شده مانعی ندارد.

ارث گرفتن انسان شبیه سازی شده :

آیا به انسان شبیه سازی شده ارث تعلق می گیرد؟

آیت الله مکارم شیرازی : این موجود مانند فرزند رضاعی است که محرم می باشد اما ارث نمی برد. در مورد این مسأله که کودک شبیه سازی شده، آیا از والد خود ارث می برد یا خیر، برخی معتقدند: از آنجایی که انسان شبیه سازی شده به صورت طبیعی تولد نیافته، امکان اینکه وی را صاحب توارث بدانیم وجود ندارد و طبق قوانین مدون ارث در اسلام، وراثت متوفا به دو دسته سببی و نسبی تقسیم می شوند. در حالی که کودک حاصل از سلول های غیرجنسی جزو هیچ کدام از این دو دسته محسوب نمی شود.^۱

اثبات شخصیت طفل

طفل موجودی است که باید در کانون خانواده به وجود آید ، خانواده ای که توسط ارتباط مشروع ، یعنی ازدواج زن و مرد به نکاح صحیح و شرعی صورت گرفته باشد ، وقتی طفل به دنیا می آید ، باید دارای شخصیت باشد ، که شخصیت آن عبارت است از اثبات نسب و نام نیکو و شایسته در جامعه .

در نظام امروزی جامعه هویت یک فرد را فقط با نام او تشخیص نمی دهند ، بلکه اسم پدر هم در کنار آن مطرح است، و این حقیقتی است که احترام و اعتبار وجودی و آرامش درونی یک فرد به عنوان عضوی از یک نظام اجتماعی با انتساب به والدین یا به طور کلی با داشتن اصل و ریشه خانوادگی حاصل می گردد ، چنانچه

^۱ - امام خمینی، سید روح الله (۱۳۸۵). صحیفه امام، مجموعه آثار امام خمینی (دوره ۲۲ جلدی)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، (چاپ و نشر عروج)، چاپ چهارم.]

اگر ازدواج به صورت شرعی صورت نمی گرفت جامعه پر از فرزندان نامشروع می شد که اصل و نسب و ریشه‌ای نداشتند، و بدهی است که با وجود این چنین اعضای در جامعه ارزش‌های اخلاقی لطمه اساسی می خورد و فساد و بی بندوباری در جامعه گسترش می یابد .

مفهوم نسب

نسب : در لغت به معنای خویشاوندی و نژاد است .^۱

و در اصطلاح حقوقی : عبارت است از رابطه خویشاوندی بین دو نفر که یکی از نسل دیگری یا هر دو از نسل شخص سومی باشند ، و به تعبیر دیگر «نسب» علاقه‌ای است بین دو نفر که به سبب تولد یکی از آنها از دیگری یا تولدشان از شخص سومی صورت گرفته باشد .^۲

وقتی طفل به دنیا می آید ، باید در جامعه دارای نام و نشان و شخصیت باشد، و این کار وقتی تحقق پیدا می کند که نسب وی معلوم باشد که در فلان خانواده تولد شده، پدر و مادرش فلان اشخاص هستند ، که همین طریقه را اثبات نسب می نامند .

و اثبات نسب قوی ترین رابطه است در بین افراد خانواده ، و بزرگترین نعمت است در بین جامعه ، و مراعات کردن نسب یکی از مقاصد شریعت اسلامی است .

در شریعت اسلامی ممنوع است که پدر از نسب اولادش انکار نماید ، و بر زنان جایز نیست که نسب طفل خویش را بر شخص دیگری بدون پدرش نسبت دهند ، هم چنان شریعت اسلامی منع کرده است اولاد را که خود را به شخص دیگری غیر از پدر خود منسوب کنند .

و شریعت اسلامی نظام بچه خواندگی را حرام گردانیده است ، مثلی که در جاهلیت رواج داشت ، چنانچه زید ابن حارثه را حضرت محمد (ص) بچه خوانده بود و به وی نسبت داده می شد، و اسلام این چنین بچه خواندگی را ممنوع قرار داد.^۳

^۱ الویس معلوف، المنجد العربی، ترجمه محمد بندر ریگی، چاپ سوم ۱۳۸۰ تهران ایران، ج ۲، ص ۱۹۱۷.

^۲ سید حسین صفایی و اسد الله امامی، حقوق خانواده، انتشارات دانشگاه چاپ سوم ۱۳۸۱، تهران، ص ۳۹.

^۳ و هبه الزحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، نشر دارالفکر طبع چهارم ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م، دمشق سوریه، ج ۱۰، ص ۷۲۴۸.

که در مورد خداوند جل جلاله می‌فرماید: (و ما جعل ادعیاء کم ابناءکم ، ذلکم قولکم بافواهمکم ، و الله یقول الحق، و هو یهدی السبیل ادعوهم لابائهم هو اقسط عندالله ، فان لم تعلموا آباءهم ، فاخوانکم فی الدین و موالیکم).^۱

ترجمه: خداوند(ج) فرزند خواندگان شما را فرزندان تان قرار نداده است، و خداوند(ج) به حق سخن می‌گوید و به راه راست هدایت می‌کند، پسر خوانده‌ها را به پدران‌شان نسبت دهید که نزد خدا به عدالت نزدیک‌تر است، و اگر پدران آنان را نمی‌شناختید پس برادران‌تان هستند در دین خدمت‌کاران شما هستند.

ادعیا جمع دعی است، دعی آن پسریست که به او پسر خوانده گفته می‌شود؛ با این مطلب چنانکه همسر با خطاب مثل مادر، مادر می‌باشد، پسر خوانده نیز با پسر گفتن پسر نمی‌شود، یعنی نه مانند پسران دیگر در ارث شریک می‌شود و نه مسایل حرمت نکاح بر او عاید می‌گردد، که زن مطلقه پسر برای همیشه بر پدر حرام است، پس زن مطلقه پسر خوانده هم حرام گردد.^۲

پس تقاضای عدل و حقیقت این است که پسر نسبت داده شود به پدر حقیقی خود، نه بردیگران ، چرا که یک عنصر بیگانه هیچ وقت در یک خانواده از نگاه اخلاق و دین، منسجم شده نمی‌تواند؛ و امکان دارد به وی تجاوز صورت بگیرد و یا وی بر دیگران تجاوز نماید، به خاطر اینکه از خانواده بیگانه است، و هیچگاه بچه خواندن مجهول النسب مقام پسر حقیقی را به دست نمی‌آورد، و احکام تحریم قرابت در بین آنها ثابت نمی‌شود، و از خانواده میراث نمی‌برد.

پس کسی که پدرش معروف باشد باید نسبتش بر پدرش شود، و کسی که مجهول الهویه باشد باید برایش برادر دینی گفته شود، به خاطر حفظ حقوق بین پدر و اولاد، و نگاه داشتن وحدت خانواده، و عدم تغییر در حقایق.

در مذهب احناف هم برای ثبوت نسب تاکید شده است ، چنانچه در کتب فقهی این مذهب به آن اشاره شده است.

در کتاب الهدایة فی شرح البدایة جلد دوم بابی تحت عنوان (باب ثبوت النسب) آمده ، مصنف این کتاب در این باب به ثبوت نسب پرداخته است. چنانچه می‌نویسد :

^۱ احزاب آیه ۴

^۲ تفسیر معارف القرآن نویسنده محمدشفیع عثمانی - مترجم: محمد یوسف حسین بر - ج ۱۱ - ص ۱۰

(و من قال ان تزوجت فلانة فهى طالق فتزوجها فولدت ولدا لسته اشهر من يوم تزوجها فهو ابنه)^۱

اگر مردی گفت اگر من فلان خانم را ازدواج کردم آن خانم طلاق است ، سپس با آن خانم ازدواج کرد و از خانم فرزندی متولد شد ، در شش ماه بعد از نکاح و ازدواج ؛ این فرزند ، فرزند آن مرد است و نسبش از او ثابت است.

از این عبارات چنان مفهوم می شود که، هر فرزند باید دارای پدر و مادر باشد، چنان پدر و مادری که بتوان این فرزند را به او نسبت داد .

اگر فرزندان شبیه سازی شده را به کسی نتوان نسبت داد ؛ زمانی که این کار تقریباً به طور انبوه برسد، فرزندان بی هویت فراوانی در جامعه به وجود خواهد آمد، و یقیناً جامعه دچار مشکلات فراوانی خواهد شد .

عده‌ای معتقدند که چون عناوین «الاب»، «الاخ» و «الاخت» در مورد چنین ولدی صادق نیست پس هیچ یک از عناوین نسبی بر او صادق نیست. ولی عنوان «الام» در اینجا شبیه مادر رضاعی است که او را پرورش داده و نطفه‌ای در کار نیست و گفته می‌شود که با این مادر ازدواج نکند چون مادر رضاعی فرد محسوب می‌شود. زیرا گوشت و پوست او از آن زن پرورش یافته است:

«بنابراین احکام جاری نمی‌شود جز نسبت به مادر احتیاطاً». این گروه معتقدند فرد شبیه‌سازی شده ملحق به کسی نیست و برای او نسبی قائل نیستند و نتیجه می‌گیرند «جز مادر احتیاطاً» محرمی ندارد و بیان می‌کنند که راهی برای اثبات نسب فرد مذکور به صاحب سلول اولیه وجود ندارد؛ و در همه احکام نسب به صاحب سلول اولیه، اصل بر احتیاط است (موسوی بجنوردی ۱۳۸۶: ۱۴۹؛ رحیمی ۱۳۸۳: ۵۲). برخی (برای مثال محمد رأفت عثمان) حتی تا این اندازه نیز برای فرد نسب قائل نیستند و معتقدند که: فرد شبیه‌سازی شده حرامزاده‌ای بی‌گناه محسوب می‌گردد و به هیچ کس ملحق نمی‌شود (رحیمی ۱۳۸۳: ۵۲).

^۱ الهدایه فی شرح البدایه - ج ۲ - نویسنده: ابوالحسن علی بن ابی بکر المرغینانی ملقب به برهان الدین

^۲ موسوی بجنوردی ۱۳۸۶: ۱۴۹؛ رحیمی ۱۳۸۳: ۵۲).

حضانة و پرورش فرزند شبیه سازی شده :

حضانة به معنای حفظ کردن، در کنار گرفتن فرزند، پرورش دادن و او را به سینه چسباندن است.

در حقوق، به اقتدار قانونی شخص برای نگهداری و تربیت فرزند، حق حضانة فرزند گفته میشود. واژه‌ی نگهداری، ناظر به تأمین نیازهای جسمانی همچون تهیه‌ی خوراک و پوشاک، و تربیت، ناظر به تأمین نیازهای اخلاقی و روحی همچون محبت کردن و تعلیم است؛ بنابراین شخصی که حضانة را برعهده گرفته، بدون دخالت در امور مالی و غیرمالی طفل همچون خرید و فروش اموال یا تصمیم در خصوص ازدواج، صرفاً باید به مواظبت و نگهداری از او بپردازد.

در قانون مدنی موضوع حضانة در قسمت اشخاص (باب دوم از کتاب هشتم) با عنوان نگهداری و تربیت اطفال مطرح شده است (مواد ۱۱۶۸ تا ۱۱۷۹ قانون مدنی).^۱

قانون مدنی از فقه امامیه الهام گرفته و اکثر مواد آن ترجمه فتاوی مشهور فقهای شیعی است که این الهام و بهره گیری آن را از کامل ترین و جامع ترین قوانین داخلی از نظر انسجام، شیوه نگارش و جامعیت قرار داده است.

با توجه به احادیث، حضانة به مفهوم انجام اموری است که فرزند و کودک در انجام آن به دیگران نیازمند است و به طور کل با توجه به کتب لغت و احادیث می توان گفت که حضانة در مفهوم لغوی به معنی نگهداری کردن، نوازش کردن، بر دامن گرفتن، تغذیه کردن و به امور نظافتی و بهداشتی کودک پرداختن است.

در قانون مدنی در ماده ۱۱۶۸ حضانة برای والدین هم حق است و هم تکلیف، یعنی از منظر حقوقی، حضانة برای والدین حق است که در صورت تمرد یکی از ابوین، طرف دیگر حق دارد به وسیله دادگاه آن را خواسته و متخلف را به انجام آن مجبور نماید و یا این که اگر یکی از والدین طفل را به دیگری واگذار نکنند، او می تواند به دادگاه مراجعه و طفل را بگیرد و در عین حال تکلیف می باشد، زیرا مادر همین که حضانة طفل را عهده دار شد، نگهداری او از تلف و محافظت او از هر جهت لازم است.

در

^۱ مواد ۱۱۶۸ تا ۱۱۷۹ قانون مدنی

فقه اسلامی احناف هم در مورد حق حضانت اطفال و اینکه چه کسی مستحق تر به حضانت و پرورش فرزندان است بابه‌های مختلفی آمده است ، چنانچه در کتاب قدوری آمده :

(و اذا وقعت الفرقة بين الزوجين فالام احق بالولد فان لم يكن له ام فام الام اولی من ام الاب)

زمانی که بین زن و مرد طلاق واقع شد مسئولیت پرورش فرزند ، به عهده مادر است یعنی مادر مستحق تر از دیگران است به پرورش فرزند ؛ اگر فرزند مادری نداشت ، پس مادر مستحق تر است از مادر پدر .

نقشه فرزندان و نکاتی درباره استحقاق دریافت نفقه به صورت متعارف :

نقشه در لغت به آن چیزی گفته می‌شود که انفاق می‌شود و در اصطلاح شرع، هزینه نیازمندی‌های متعارف زندگی است که پرداخت آن بر شخص واجب است. نفقه فرزندان از مسئولیت‌های مالی است که قانون برعهده پدر گذاشته است. براساس ماده ۱۹۹۹ قانون مدنی^۱ پرداخت و تامین نفقه اولاد به عهده پدر است و در صورتی که پدر فوت کرده باشد یا قادر به پرداخت نفقه فرزندان نباشد، پرداخت نفقه به عهده پدر بزرگ خواهد بود و در صورتی که جد پدری هم زنده نباشد یا نتواند نفقه بپردازد، تامین هزینه‌ها به عهده مادر خواهد بود و در صورتی که مادر هم نباشد یا خودش مشکلات معیشتی داشته باشد، به عهده اجداد پدری و اجداد مادر یعنی مادر بزرگ پدری یا مادر بزرگ مادری خواهد بود. بنابراین نفقه فرزندان به ترتیب ابتدا به عهده پدر، دوم پدر بزرگ پدری، سوم مادر، چهارم مادر بزرگ پدری و هم مادر بزرگ مادری و پدر بزرگ مادری خواهد بود.

مجازات و محاکمه انسان‌های شبیه سازی شده

فرض کنیم فردی به کمک شبیه سازی چند نسخه بدل از خودش تولید کند . در این صورت اگر جرمی به وقوع بپیوندد و ثابت شود که این فرد یا یکی از بدل‌های او آن جرم را مرتکب شده‌اند محاکمه و مجازات آن چگونه خواهد بود ؟

آیت‌الله مکارم شیرازی : دیه در میان آن‌ها تقسیم می‌شود .

^۱ ماده ۱۹۹۹ قانون مدنی

و این را میتوان در فقه به عاقله تعبیر کرد (و در اصطلاح طبق ماده ۳۰۷ قانون مجازات اسلامی^۱ عبارت است از «بستگان ذکور نسبی پدر و مادری یا پدری به ترتیب طبقات ارث به طوری که همه کسانی که حین الفوت می توانند ارث ببرند به صورت مساوی عهده‌دار پرداخت دیه خواهند بود»)

شرایط تحقق ضمان عاقله

- ۱- عاقله باید بستگان پدر و مادری باشد پس بستگان مادری از دایره عاقله خارجند.
- ۲- عاقله باید مرد باشد.
- ۳- عاقله باید بالغ باشد پس صغیر جزء عاقله نیست.
- ۴- عاقله باید عاقل باشد پس مجنون جزء عاقله نیست.
- ۵- عاقله باید هنگام سر رسید اقساط، دارا باشد پس معسر عاقله محسوب نمی‌شود.
- ۶- قتل خطاء محض با بینه، قسامه و علم قاضی ثابت گردد، اگر با اقرار جانی یا نکول او از قسم یا نکول او از قسامه ثابت شود، عاقله ضامن نیست.
- ۷- در دیه جراحات، دیه بالاتر از موضحه باشد پس دیه جنایت پائین تر از موضحه بر عهده جانی است.
- ۸- در مورد جنایتهای خطائی که شخص بر خودش وارد آورد و اتلاف مالی که به طور خطاء محض حاصل می شود عاقله ضامن نمی باشد.

عاقله نزد امام ابوحنیفه رحمه الله

العقل و العقله : اداء الدية عن القاتل ، والذين يعقلون ای یؤدون الدية عنه يقال لهم العاقله ، و كل دية وجبت بنفس القتل تجب على العاقله و العاقله عند ابی حنیفه رحمه الله اهل الديوان ان كان القاتل منهم و توخذ الدية من عطایاهم فی ثلاث سنين.

عاقله نزد امام ابوحنیفه رحمه الله ادا دیه از طرف قاتل است ، و این از همراهان قاتل گرفته میشود در مدت سه سال از حقوق آنها از بیت المال .

^۱ (حجتی، سید مهدی ؛ قانون مجازات اسلامی در نظم حقوق کفوفی، تهران، میثاق عدالت، ۱۳۸۴، ص ۶۰۷).

حکم ضمان عاقله

اکثریت فقهای شیعه بر این عقیده‌اند که عاقله ابتدائاً ضامن پرداخت دیه است و بنابراین هم حکم وضعی و هم حکم تکلیفی شامل وی می‌شود، یعنی اگر عاقله دیه را نپردازد، نه تنها شرعاً حقی را ادا نکرده و فعل حرامی را مرتکب شده، بلکه بر ذمه اوست که دیه بپردازد.^۱ و جانی در این موارد هیچ گونه مسؤولیتی ندارد و رجوع عاقله به جانی جایز نیست.

حکم مسؤولیت عاقله از احکام اجتماعی و امضائی است نه تأسیسی بدین توضیح که زندگی اعراب جزیره العرب در زمان قبل از اسلام بر نظام قبیله‌ای استوار بوده، و مسؤولیت شخصی در آن وجود نداشت؛ بلکه قبیله خود را مسؤول می‌دانست و پرداخت دیه یکی از آن مسؤولیتها بود که بر حسب درجه نزدیکی و بستگی با مقتول، بین جمیع افراد قبیله توزیع می‌گردید، تا همه نفوس قبیله آرامش یابند و به کسی ستم نرود.^۲

پس از ظهور اسلام مسؤولیت عاقله مورد تأیید و امضاء قرار گرفت و پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) با تصرفاتی آن را اخلاقی تر و انسانی تر نمودند، امور جامعه نیز با آنها می‌گذشت.

نتیجه گیری و پیشنهادات

نتیجه گیری

مساله شبیه سازی یا کلونینگ از پدیده های نوظهور در عالم پزشکی می باشد و یکی از مواردی است که واکنشها و عکس العملهای زیادی را در سراسر جهان برانگیخته است. در مجموع، با اصل قضیه شبیه سازی مخالفت می شود به دلیل نتایج و مفاسدی که از بعد اخلاقی و حقوقی و ... وجود دارد، آنها شبیه سازی انسان را به عنوان ابزاری برای تضعیف اعتقادات مذهبی، دخالت در آفرینش خداوند، هتک حرمت انسان، آشفستگی زندگی خانوادگی و گسست در نسب انسانی قلمداد کرده اند.

^۱ حیدری، عباسعلی؛ نگاهی به مسؤولیت عاقله در پرداخت دیه، فصلنامه فقه سال دوازدهم، شماره ۴۵، ص ۲۰۵.

^۲ ادریس احمد؛ عوض، دیه، ترجمه علیرضا فیض، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۶۸-۶۹.

مساله شبیه سازی انسان را می توان جزو مسائل روز جهانی دانست. در دنیای کنونی مسائل زیادی بوجود آمده و می آید. بسیاری با روح و روان اسلام سازگاری ندارد، در نتیجه ممکن است برای مسلمانان و کشورهای اسلامی ناگوار باشند.

در برخی موارد این مسائل و موضوعات به صورت تحمیلی به جهان اسلام تحمیل می شوند. حالا گر چه در مورد شبیه سازی انسان بین فقهای شیعه و سنی اختلاف نظر های وجود دارد اما آنچه مسلم و مشترک است این است که، این کار به صورت گسترده جایز نیست.

پیشنهادهات

حالا چکار باید کرد، اگر مسلمانان در کشوری زندگی کنند که در آن جا اقلیت باشند و شبیه سازی انسان در آنجا به وفور باشد و مسلمانان روزانه با چنین اشخاصی معامله و برخورد داشته باشند، چه احکامی باید صادر کرد. فقه اسلامی، فقهی پویا و قابل انعطاف پذیری است همچنین چنان جامع و کامل است که برای همه انسان ها تا قیام قیامت برنامه دارد.

اکثر فقهای اهل سنت، بنابر دلایلی که دارند، با امر شبیه سازی انسان مخالف بوده و این کار را ناجایز، تغییر خلق الله و مخالف با موازین اسلامی و اخلاقی میدانند.

فقهای شیعه در این کار مقداری انعطاف نشان داده، برخی موارد شبیه سازی را جایز دانسته و برخی موارد را ناجایز می دانند.

از دیدگاه شیعه این پدیده در سطح قابل توجهی مورد مدافع قرار نگرفته است عالمان شیعه در برابر شبیه سازی انسانی چهار موضع متفاوت اتخاذ کرده اند: برخی آن را مطلقاً جایز می دانند؛ حال آنکه برخی دیگر آن را تنها در سطح فردی و به گونه ی محدود مجاز می شمارند. گروه سوم آن را به عنوان اولی جایز دانسته، به دلیل مفاسدی که این کار در پی دارد، به عنوان ثانوی حرام می دانند. گروه چهارم اصل این عمل را به عنوان اولی حرام می شمارند.

نتیجه :

به نظر می رسد که اگر فقهای مذاهب مختلف اسلامی و حقوقدانان با هم جمع شده در این زمینه قوانین و احکامی جامع وضع کنند تا مردم اگر با چنین اشخاصی روبرو شدند و معاملات و معاشراتی انجام گرفت .

البته این موضوع نباید فراموش شود که مسلمانان جهان دارای مذاهب مختلفی هستند ، هر مذهب باید در این زمینه فکری بکند و قوانین و احکامی را که به نظر اهل نظر آن مذهب در مورد این افراد (انسانهای شبیه سازی شده) صدق میکند ارائه دهنده به نظر می رسد که اگر فقهای مذاهب مختلف اسلامی و حقوقدانان با هم جمع شده در این زمینه قوانین و احکامی جامع وضع کنند تا مردم اگر با چنین اشخاصی روبرو شدند و معاملات و معاشراتی انجام گرفت ، مسلمانان جهان دچار مشکل نشوند .

البته این موضوع نباید فراموش شود که مسلمانان جهان دارای مذاهب مختلفی هستند ، هر مذهب باید در این زمینه فکری بکند و قوانین و احکامی را که به نظر اهل نظر آن مذهب در مورد این افراد (انسانهای شبیه سازی شده) صدق می کند ارائه دهند.

منابع و مأخذ

- ۱- ابوالقاسم علیان نژادی، شبیه سازی، مجله پژوهش و حوزه، ۱۳۸۰، ش ۶، ص ۲۳.
- ۲- الاستنساخ: جدل العلم والدين والاخلاق
- ۳- الویس معلوف، المنجد العربی، ترجمه محمد بندر ریگی، چاپ سوم ۱۳۸۰ تهران ایران، ج ۲، ص ۱۹۱۷.
- ۴- امام خمینی، سید روح الله (۱۳۸۵). صحیفه امام، مجموعه آثار امام خمینی (دوره ۲۲ جلدی)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، (چاپ و نشر عروج)، چاپ چهارم.
- ۵- پایگاه بین المللی همکاریهای خبری شیعه
- ۶- حجتی، سید مهدی؛ قانون مجازات اسلامی در نظم حقوق کفوفی، تهران، میثاق عدالت، ۱۳۸۴، ص ۶۰۷.
- ۷- حجات/سوره ۴۹، آیه
- ۸- حقایقی درباره شبیه سازی انسان تألیف و ترجمه: حمید وثیق زاده انصاری
- ۹- حیدری، عباسعلی؛ نگاهی به مسؤولیت عاقله در پرداخت دیه، فصلنامه فقه سال دوازدهم،
- ۱۰- دانشجوی کارشناسی علوم آزمایشگاهی مقطع کارورزی، عضو انجمن بیوتکنولوژی ایران، دانشکده پیرا پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ارتش، تهران، ایران منصور اشرفی، کلونینگ از نظر اخلاقی، فصلنامه مکتب اسلام، ش ۵.
- ۱۱- داود سیفی قره یتاق، زهرا دهباشی برگرفته از فصلنامه حقوق پزشکی / سال دهم، شماره سی و هفتم، تابستان
- ۱۲- درسهایی از مکتب اسلام، ص ۶۹.
- ۱۳- سید حسین صفایی و اسد الله امامی، حقوق خانواده، انتشارات دانشگاه چاپ سوم ۱۳۸۱، تهران، ص ۳۹.
- ۱۴- شبیه سازی انسان از دیدگاه ادیان مختلف محمد نوبخت احسان مرادی، کارشناس ارشد بیوتکنولوژی پزشکی، مرکز پژوهش های طب دریا، فرماندهی نیروی دریایی، سپاه، تهران، ایران.

۱۵- شماره ۴۵، ص ۲۰۵. (۲) ادريس احمد؛ عوض، ديه، ترجمه عليرضا فيض، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامي، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۶۸-۶۹.

۱۶- فرقان: ۵۴

۱۷- فن آوری فوق پیشرفته، انتشارات دلها سال ۱۳۸۳

۱۸- قرآن مجید سوره حجرات آیه ۱۳

۱۹- لغت نامه دهخدا

۲۰- ماده ۳ قانون اهدای جنین (مصوب ۵/۶/۱۳۸۱ مجلس)

۲۱- ماده ۱۹۹۹ قانون مدنی

۲۲- ماده ۱۱۹۹ از قانون مدنی(۱) ماده ۱۱۹۹ قانون مدنی

۲۳- ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی

۲۴- محمود صادقی، بررسی فقهی و حقوقی همانند سازی انسان، مندرج در: خلاصه قالات اولین کنگره پزشکی قانونی کشورهای اسلامی، ص ۹۵.

۲۵- مجله درسهای از مکتب اسلام، مقاله کلونینگ از نظر اخلاقی، منصور اشرفی، مرداد ماه ۷۶ سال سی و هفتم، ش ۵، ص ۶۶، با تلخیص و تصرف.

۲۶- مجموعه آرای فقهی - قضایی در امور حقوقی، تدوین و گردآوری مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه، قم، مرکز تحقیقات فقهی، ۱۳۸۱، ج ۱/۲۳۳-۲۳۴.

۲۷- مجموعه آرای فقهی - قضایی

۲۸- مرکز تحقیقات فقهی قوه قضائیه، گنجینه استفتائات

۲۹- مواد ۱۱۶۸ تا ۱۱۷۹ قانون مدنی

۳۰- موسوی بجنوردی ۱۳۸۶: ۱۴۹؛ رحیمی ۱۳۸۳: ۵۲

۳۱- نوریها، رضا. زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ سی و چهارم. تهران: نشر گنج دانش، ۱۳۹۱

۳۲- و هبه الزحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، نشر دارالفکر طبع چهارم ۱۴۱۸هـ.ق - ۱۹۹۷م، دمشق سوریه، ج ۱۰، ص ۷۲۴۸.

۳۳- همانندسازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، محمود صادقی، در اخلاق زیستی (لیواتیک) از منظر حقوقی، فلسفی و علمی

Abstract

The title of this thesis is to investigate the criminal responsibility of a person simulated from the point of view of jurisprudence Coincide .

The purpose of this thesis is to create a viewpoints of jurisprudents and jurisprudents of the Islamic Ummah About the criminal responsibility of man is simulated. In terms of the issue In the world and the possibility of developing it, the definition of criminal responsibility and the need for the correct interaction of a person are similar With other people in the community, the need to address this issue is very well known .

From the point of view of the research background, one can find the book of human simulation, scientific considerations ,Ethical, Legal, and Legal Writing by Dr. Ali Mohammadi .

The result of the research is that a simulated person in terms of criminal responsibility and individual rights Social will be like other people .

The term biology is cloning. Clone in Greek It means the bud and the wand and the cloning action is to cut and multiply That is, the living creature without sexual intercourse.

This concept is scientifically in such a way that it is living within the living cell It does not fertilize, removes the nucleus, and stem cells from another somatic cell It is known, replaces so that the somatic cell nucleus is positioned In the primary cell, the mother's uterus can grow and multiply, creating various organs he does.

The University of Sistan & Baluchestan

Masters course of Islamic studies and theology

Title:

**Investigation of simulated human penal
responsibility from simultaneous
jurisprudence point of view**

Supervisor:

Dr.Nuder Mokhtaari Afrakti

Scholar:

Mahdi Chehraazar

Aug 2018